

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İSLÂM AHLÂK FELSEFESİNDE YETİMLERE BAKIŞ: DARÜLEYTAM ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİBEL AKSOYDAN

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. KEMAL GÖZ

BİLECİK, 2026

10773718

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İSLÂM AHLÂK FELSEFESİNDE YETİMLERE BAKIŞ: DARÜLEYTAM ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİBEL AKSOYDAN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. KEMAL GÖZ

BİLECİK, 2026

10773718

BEYAN

“İslâm Ahlâk Felsefesinde Yetimlere Bakış: Darüleytam Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazım aşamasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, [Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehberine](#) uygun olarak tez/dönem projemi hazırladığımı, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel etik kurallarına uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, çalışmamın herhangi bir kısmının başka bir tez/dönem projesi olarak sunulmadığını, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Sibel Aksoydan

.../.../2026

İmza:

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasının yazılmasında, çalışmamı sahiplenerek takip eden danışmanım Sayın Prof. Dr. Kemal GÖZ'e değerli katkı ve emekleri için teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Savunma sınavı sunumu sırasında değerli jüri üyeleri danışmanım Sayın Prof. Dr. Kemal GÖZ'e çalışmamın son haline gelmesindeki değerli katkıları adına teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Son olarak bu günlere ulaşmamdaki emekleri adına değerli aileme teşekkür ederim.

Sibel AKSOYDAN

2026

ÖZET
İSLÂM AHLÂK FELSEFESİNDE YETİMLERE BAKIŞ: DARÜLEYTAM
ÖRNEĞİ

Darüleytam, yetimler yurdu anlamına gelir. Balkan ve Kurtuluş Savaşı sonlarında yetim kalan çocuklar dolayısıyla bu kurumlar açılır. Çokta güzel faaliyetler yapmıştır. Yetimi himaye etmenin yanında onlara meslek edindirmiş ve dini- milli değerleri de aşlamıştır. Osmanlı ile gündeme gelen bir kavram olmasına karşın İslâm'ın yetime verdiği değere dayanarak Hz. Muhammed (sav) dönemine kadar yetimin himaye altına alındığı bilinmektedir. Darüleytamlarda kalan çocuklar bir mesleğe yönlendirilmek suretiyle üretim yaparak hem kurumun ihtiyaçlarına cevap vermiş onu ekonomik olarak rahatlatmış hem de kendisi edindiği meslek ile kazanç sağlamıştır. Buradaki çocuklar ülkesi için üretmiştir.

Savaşlar öncesi yetim konusu gündeme gelmemiştir. Zira İslâmi öğreti yetimin akrabaları tarafından bir şekilde himayesini temin etmiştir. Ancak savaşla birlikte yokluğun da işin içine girmesi, yetime kimse olabileceklerinde savaşlarda şehid olması ya da onların ekonomik sıkıntılara düşer kalmaları yetimlerin barınacağı devlet kontrolünde yetimi her yönden hayata hazırlayan yerlere ihtiyaç olmuştur.

Savaş öncesi azınlıkların ülkede kurdukları yetimhaneleri terketmeleri buradaki çocukları himayesiz bırakmıştır. Savaş sonrası ülkeyi işgal edenlerden güç alanlar kendi yerleri olduğunu iddia ettikleri yetimler yurdu olarak işletilen kurumların binalarını almak için bu binaları boşaltmış ve bu çocukların yakınlarına gönderilebilenler giderken gidemeyenler elde kalan kurumlara yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Şimdilerde Sosyal Hizmetler Kurumunun veya bir vasisi ya da velisinin himaye ettiği yetimler, hayattaki yerini korumaktadır. Yetimlik ortadan kaldırılamayacağına göre hedef yetimi en sağlıklı, faydalı şekilde yetiştirmek olmalıdır. Yetimi eğiten sorumlular da kesinlikle dini inanç kuvvetli olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Darüleytam, yetim, Nasiruddin Tusî, ırzhane, sûtanne.

ABSTRACT
THE VIEW OF ORPHANS IN ISLAMIC MORAL PHILOSOPHY:
DARULEYTAM EXAMPLE

Daruleytam means orphans' home. After the Balkan War and the War of Independence, these institutions were opened due to orphaned children. He has done very good activities. In addition to protecting orphans, he also gave them a profession and instilled religious and national values. Although it is a concept that came to the fore with the Ottoman Empire, it is known that the orphan was taken under protection until the time of the Prophet Muhammad (saas), based on the value that Islam attaches to the orphan. By directing the children staying in the darüleytams to a profession, they both responded to the needs of the institution by producing, relieved them economically and made a profit with the profession they acquired. The children here have produced for their country.

The issue of orphans was not raised before the wars. Because Islamic teaching has somehow ensured the protection of the orphan by his relatives. However, the fact that poverty came into play with the war, that the orphans were martyred in wars when they could be a person, or that they fell into economic difficulties, there was a need for places where orphans would be sheltered, under the control of the state, which prepared the orphan for life in every way.

The abandonment of the orphanages established by the minorities in the country before the war left the children here without protection. Those who took power from those who occupied the country after the war evacuated these buildings in order to take the buildings of the institutions operated as orphanages, which they claimed to be their own places, and those who could be sent to the relatives of these children left, while those who could not go were tried to be placed in the remaining institutions.

Nowadays, orphans who are protected by the Social Services Institution or by a guardian or guardian maintain their place in life. Since orphanhood cannot be eliminated, the goal should be to raise the orphan in the healthiest and most beneficial way. Those responsible for educating the orphan must also have strong religious beliefs.

Keywords: Darüleytam, orphan, Nasiruddin Tusî, rape, nursing mother.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ	v
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Konunun Amacı, Kapsamı ve Önemi.....	1
1.2. Konu İle Alakalı Yöntem ve Bulgular	2
2. KUR'AN VE SÜNNET IŞIĞINDA YETİMLE İLGİLİ AYET VE HADİSLER VE YORUMLAR	3
2.1. Ayetler	3
2.2. Hadisler	11
3. İSLÂM FİLOZOFLARININ ÇOCUK TERBİYESİNE VERDİĞİ ÖNEM VE DARÜLEYTAMLARIN GEREKLİLİĞİ	16
4. NASÎRUDDİN TUSÎ'DE ÇOCUKLARIN YÖNETİM VE İDARESİNDEN HAREKETLE YETİM ÇOCUKLARIN YÖNETİM VE İDARESİ	17
5. İSLÂM AHLÂK FELSEFESİNDE YETİMLERE BAKIŞ: DARÜLEYTAM ÖRNEĞİ.....	44
5.1.Yetim Kimdir?	44
5.1.1. Peygamberin Yetimliği	45
5.1.2. Yetim Hakları	46
5.1.3. Osmanlı'da Yetimler için Kurulan Sosyal Politika Kurumları	47
5.2. Darüleytam	48
5.2.1. Darüleytamlara Kimler Girebilir	50
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	52
KAYNAKÇA	53

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

sav: Sallallahu aleyhi vesellem

r.a: Radıyallahu anh

vb: Ve benzeri

vd: Ve diğerleri

haz: Hazırlayan

ed: Editör

çev: Çeviren

nşr: Neşreden

a.mlf: Adı geçen müellif

sad: Sadeleştiren

yy: Yüzyıl

vs: Ve saire

TDK: Türk Dil Kurumu

1. GİRİŞ

Darüleytam, yetimlerin barındığı yer anlamına gelmektedir. Yetim kelimesi ise Arapça kökenli olup korunmaya muhtaç anlamına gelir. Bu noktada dul kalmış kadınlarıda yetimler kategorisine alır. Babası ölen, hem annesi hem babası ölen ve her iki ebeveyn de yaşadığı halde çocuğuyla ilgilenmiyor veya ilgilenemiyorsa bu çocuklarda yetim kategorisinde ele alınmıştır. Yetim olmanın şartlarına bakılınca en önemli faktörün himaye edilme ihtiyacı olduğu ortaya çıkar. Kimsesizdir, korunmasızdır. Fena niyetli insanların saldırı, iftira, gasp, yalan gibi zararlarına maruz kalmaya müsait bir durumdadır. İslâm başta olmak üzere erdem sahibi olan insanların başlarına gelecek zararlara veya zarar ihtimaline karşı yetimleri koruma altına almayı kendine vazife edinir. Devletler bunun için tedbirler alır.

Cahiliye Döneminde yetimler ilk kendi yakınları tarafından sömürülürdü. Mallarına el konurdu. Himaye etmek adı altında onları mağdur ederlerdi. Yetim kızlar nikahlanır malına el koyabilmek için bir iftirayla ondan kurtulunmaya çalışılırdı.

Peygamberimiz Hz.Muhammed (sav)'inde yetim olması, onun yetimlerle empati kurmasını sağlayacaktır. Bir yetim çocukluğundan yetişkinliğine nelere maruz kalır, nelere özlem duyar, ne zaman kurtuluşa erer bunu en iyi bilen Hz. Muhammed (sav)'dir.

İslâm'ın hâkim olduğu coğrafyalarda dinin emri gereği yetimler korunmuştur. Buna bağlı olarak yeğeni yetim kalan onu himaye ederdi. Dolayısıyla yetim bakımı ile ilgili ne yapılmalı meselesi söz konusu olmadı. Ancak Osmanlı'nın son zamanları da göz önüne alınırsa ülkenin ekonomik durumu, savaşlar, yabancıların ülkede açtığı Darüleytamların kapatılması gibi sebepler yetimlerin himayesini zora sokmuştur.

Hiç kimse yetim kalmak istemeyecektir. Ancak bazı olumsuzluklar istenmesede bu kaderi bazı insanlara yaşatacaktır. Müntesibi olduğu bir memleketin ferdi olarak devletin ferdini himaye etmesi için korunması gerekir. Devlet kendi bekâsı içinde bu insanları sağlıklı bir psikolojiyle ve vatana millete hayırla yetiştirmesi gerekir.

1.1. Konunun Amacı, Kapsamı ve Önemi

Tez çeşitli kaynaklardan faydalanılarak yetimliğin ne olduğu, kimleri kapsadığı, peygamber öncesi ve sonrası ahvali, Osmanlı Dönemindeki durumuna, o dönem oluşturulan kurumlara değinilerek ayet ve hadislerden faydalanılarak, İslâm düşünürlerinden olan Nasuriddin Tusî'nin çocuk terbiyesi ile ilgili yazdığı düşüncelerinin yetim çocuklar üzerinde uyarlanmasıyla kaleme alınmıştır.

Önemi: Yetimler hakkında geçmişten bu güne ve çocuk terbiyesinde İslâm filozoflarının fikirleriyle Yetimhaneler ele alınmıştır.

Amacı: Darüleytamların kuruluş sebepleri, geçmişten beri yetimlerin ahvali hakkında bilgilendirme yapmaktadır.

1.2. Konu İle Alakalı Yöntem ve Bulgular

Yöntem: Tez konusuyla ilgili makale ve kitaplar incelenmiştir. Literatür taraması ve analiz yapılmıştır.

Bulgular: Yetim kalmanın her an herkesin yaşayabileceği bir gerçek olduğu, yetimliği gerekli kılan sebeplerin neler olduğu, yetimlerin devlet kontrolünde nasıl eğitildiği ve Osmanlı Döneminde Darüleytam faaliyetleri ekonomik krize kadar gayet güzel sürmüştür.

2. KUR'AN VE SÜNNET IŞIĞINDA YETİMLE İLGİLİ AYET VE HADİSLER VE YORUMLAR

2.1. Ayetler

‘‘Bir zamanlar biz İsrâiloğulları ’ndan, ‘‘Yalnız Allah ’a kulluk edeceksiniz; ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin’’ diyerek söz almıştık. Sonra içinizden küçük bir kesim dışında, sözünüzden döndünüz; hâlâ da sırt çevirmekyesiniz.’’¹

Bu ayette Yahudilerin sorumlu tutuldukları on emirden bazılarına işaret vardır. Allah, onlardan bu dinî emirlere dair- tez konusuyla ilgili olarak -yetimlere iyilik etme konusunda Allah Yahudilerden söz almıştır söz almıştır. İsrailoğullarının büyük bir kısmı bu emirlere sırt çevirmiştir. Hz. Muhammed (sav) devrinde de aynı minval üzere devam etmişlerdir.²

‘‘Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah ’a, âhîret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takvâ sahipleri bunlardır.’’³

Bu ayette yine tez konusuyla ilgili olarak Birr diye kastedilen kelime erdemlilik olarak terceme edilmiştir. Erdemli insanların iman ederler bu iamanın gereği ibadetlerini yaparlar ve her çeşit iyiliğide yaparlarki bunlardan biride ayette sayılan diğer kişilerden başka yetimlere kazandığı maldan harcama yapanlardır. Onlara maddi destekte bulunanlardır. Mal insanoğlu için çok değerlidir. Onu başkası için hele de ihtiyaç içinde olan için harcamak hakikaten erdemli bir davranıştır. Yetim ise muhtaçtır. Maddiyata, maneviyata muhtaçtır. Bundan mütevellit yetime kol kanat geren erdemli vasıflara sahiptir.⁴

‘‘Sana ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: ‘Harcayacağınız mal, ana baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir.’’’⁵

Kimlere öncelikli maddi yardım yapılacağı husunda açıklama vardır. Yani Allah yolunda ve Allah rızası için sadaka, zekat, fitır her türlü yardımı içine alan infakın ilk olarak

¹ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), el-Bakara 2/83.

² Hayrettin Karaman vd., age, s. 1/151.

³ el-Bakara 2/177.

⁴ Hayrettin Karaman vd., age, s. 1/263-264.

⁵ el-Bakara 2/215.

yapılacağı kişiler arasında yetimlerde sayılmıştır.İslâm Tarihinde bu tür yardımlara davet müslümanlar arasında birlik, bütünlük ve kardeşliği sağlamıştır. Vakıf müesseseleri, Dârüleytam, okul, cami, dârülaceze, sebil, dârüşşafaka, sebil, köprü gibi hayırlar birçok insanın faydalanabileceği bir hayırdır. Korunmaya muhtaç olan yetimleride himaye etmek, onları himaye eden kurumlara destek olmak Allah'ın hoşnut olacağı davranışlardandır.⁶

*“Dünya ve âhiret hakkında (düşünesiniz diye). Sana yetimleride soruyorlar. De ki: Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir.Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizidir. Allah düzeltenden bozanı ayırıp bilir. Allah dileseydi sizi güçlüğe düşürürdü. Hiç şüphe yok ki Allah izzet ve hikmet sahibidir.”*⁷

Cahiliye devrinde yetimler gerektiği gibi korunamamaktaydı. Üstelik onları güya himaye edenler onlardan ve mallarını kendi menfaatleri için ihtiyaçları olmadığı halde sömürürlerdi. Yetimlere haksızlıklar yapılırdı. Ayetler ve hadislerle yetime güzel davranılması teşvik edilmiştir. Hatta öyle ki bazı sahabe korkudan yetimlerine mallarına hiç dokunmamıştır. Ancak yetim malına yaklaşmamak gerektiği konusundaki uyarı kötü niyetli insanlar içindir. İyi niyetli olup yetimin hayrına olacak şekilde yetimin malını işletip, genişletip zamanı gelince yetime iade edecek kişiler için yapılan bir ikaz değildir.⁸

*“Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değişmeyin,onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin; zira bu büyük bir günahdır.”*⁹

*“Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikahlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan cariye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”*¹⁰

Dünya kurulalı beri insanlar arasında savaşlar olmuştur. Savaşlar sonrası geride birçok yetim çocuk kalmıştır. Yetimler babasız kalınca onların bakımını üstlenen ‘veli’ olan kişi yetimi himaye eder, yetimin malını korur, Peygamber (sav)’in yetimi kollayanlara müjdesi vardır. Ama yetimi ve malını kollamayıp, onun malını hor ve kötüye kullanan, kendinin kötü malıyla değiş tokuş eden koruyucu (veli) Allah’ın emaneti olan yetime hıyanet etmiştir. Kendi helâl malını bırakıp kendine ait olmayan yetimin malını kötüye kullanarak harama tevessül etmesi ayette anlatılıp bunu yapanların büyük günaha gireceği belirtilmiştir.

Yetimi velisi olan kişi evlendirir. Yetimin evlilik şartlarını o belirler ve yetimin hakkını o korur. Ama yetim kızı velisi nikahlayacaksa o aman yetimin hamisi olması olayı ortadan

⁶ Hayrettin Karaman vd., age, s. 1/335-338.

⁷ el-Bakara 2/220.

⁸ Hayrettin Karaman vd., age, s. 1/348-349.

⁹ en-Nisâ 4/2.

¹⁰ en-Nisâ 4/3.

kalakar ve yetim kimsesiz kalır. Ola ki haksızlık olması durumuna karşın, yetimin hukukunun çığnenemesine karşın veliye evlenmelerinde dinen mahsur olmayan yetim kızlarla evlenmektense başkaca kadınlarla veya cariyeye ile evlenmeleri tavsiye edilmiştir. Cahiliye devrinde yetimlerin mallarına göz koyması sebebiyle sevmeden ve istemeden ya da isteyerek koruma altına aldıkları yetim kızlarla evlenip mehirlerini düşük tutuyorlardı. Dolayısıyla bu bizzat o dönemde vuku bulan hadiseler içindeydi ve yetimin hakları gaspediliyordu. Ayet bunun önüne geçmek istemiştir.¹¹

‘Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onlarda akılca bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de mallarını alacaklar diye o malları israf ile ve tez elden yiyip tüketmeyin. Zengin olan (veli) yetim malına tenezzül etmesin, yoksul olanda kararınca yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun; hesap sorucu olarak da Allah yeter.’¹²

Yetim, fikri olgunluğa erdiği zaman yani rüşdünü isbat edince mallarını onlara teslim etmek gerektiği belirtilir. Ancak yaşı geldiği halde rüşde ermeyen olduğu gibi yaşı geldiği halde rüşdüne eremeyenlerde mümkündür. Bu sebeple alimler yetimin malının yetime teslim edilmesi için evlenme yaşının gelmesi veya yetimin malını akilane bir şekilde kullanma olgunluğuna ermesi gibi sebepler hasıl olursa şahitler nezdinde yetimin malını kendisine teslim etmelidir. Kısıtlı olanların mallarını kullanma durumları olan vasi kanuna veya örfeye uygun olup ters olmayan şekilde bir hisse yada ücret almalarında sakınca yoktur. Eğer vasinin ihtiyacı yok ise bunu Allah rızası için kısıtlının malı ile ilgili işlemleri ücretsiz yapması güzel olur.¹³

Ensardan olan Evs bin Sabit vefat eder ve arkasında üç yetim kız ve dul bir kadıncağız bırakır. Ama amca oğulları onlara hiçbir şey vermeden ölenin mirasının hepsini alırlar. Dul kadın durumu peygambere haber eder. Daha sonra kadının bu durumuna açıklık getiren ayet inzal olur. Ayete göre: *‘Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır; ana babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Gerek azından, gerek çoğundan belli bir hisse ayrılmıştır.’¹⁴* Peygamber, ölenin amca oğullarına haber salar ve kadınında mirastan payının olduğunu haber verir. Yetimin malını kendi menfaatleri için keyfi harcama durumu olan insanlara yetim malı emanet edilmemelidir. Hz. Muhammed (sav) yetimin malını koruyamayacak olan kişinin yetimin malını himaye etmek için aday olmaması gerektiğini belirtir.

¹¹ Hayrettin Karaman vd., age, s. 2/14-17.

¹² en-Nisâ 4/6.

¹³ Hayrettin Karaman vd., age, s. 2/19.

¹⁴ en-Nisa 4/7.

*“(Varis olmayan)yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunurlarsa bundan, onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.”*¹⁵

*“Geriye eli ermez, gücü yetmez çocuklar bıraktıkları takdirde korkacak olanların (başkalarının yetimleri için de) kalpleri sızlasın; Allah’tan sakınsın ve doğru söz söylesinler.”*¹⁶

*“Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş dolduruyorlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.”*¹⁷

Bu ayetlerde İslâm’ın eşsiz merhamet anlayışı, sosyal adaletin yerini bulması, sevgi ve şefkat ile yetime sahip çıkışına şahit olunur. Mirasçısı olmadığı halde ölen kişinin malından zikredilen kişiler yanı sıra yetimede pay verilmesinin gönlü hoş edeceği belirtilmiştir. Buda kıskançlığı, kötü duyguları ortadan kaldırır. Mirasçısı olmasa dahi ölenin hizmetinde bulunanların, hatta bunların içinde de yetimler olabilir, gönlünün bir miktarlık mirastan bir şeyler verilmesi büyük bir erdeminde göstergesidir. Mirasçı olmayan sayılan kişilere ve yetime maldan bir miktar vermek farz değildir, menduptur.

Yetimlerin kendileride, mallarıda zamanı gelinceye kadar kendilerine verilmek üzere düzgünce korunmalıdır. Mirasta paylarını tam olarak almaları içinde birileri tarafından haklarının savunulması gerekir. Yetimleri koruyanlara yetimleri kendi çocukları gibi görmeleri söylenmiştir. Zira hiç kimse çocuğu eğer yetim kalırsa hakkının gaspedilmesine rıza göstermez. Kaldı ki hayatta herşey insan için yarın kendi çocuklarıda hakikaten yetim kalabilir. Zulüm kol gezerse yeryüzünde herkesin kendisinde çoluğu çocuğuda bunun zararından etkilenir. O yüzden zulmün önüne geçmeli yetim de malıda olması gerektiği gibi korunmalıdır.

Yetimin malına göz dikip onu zimmetine geçirmek çok büyük günahdır. Kişi ateşe dayanacağı kadar günaha batmalıdır. Buda ateşe hiçkimse dayanamaz demektir. Kul hakkından kaçınmak gerekir hele ki yetimin hakkından kesinlikle kaçınmak gerekir.¹⁸

*“Allah’a kulluk edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez.”*¹⁹

Ayette sayılan kişilerin yanında yetime de iyilikle davranılması emredilir. Ayetin sonunda Allah’ın böbürleneni sevmediğide belirtilir. Zaten yetim dahil zikredilen vasıfları taşıyanların ortak özelliği zorda, darda, yardıma ihtiyacı olan durumunda olmalarıdır.

¹⁵ en-Nisâ 4/8.

¹⁶ en-Nisâ 4/9.

¹⁷ en-Nisâ 4/10.

¹⁸ Hayrettin Karaman vd., age, s. 2/21-22.

¹⁹ en-Nisâ 4/36.

Böbürlenen ve kendini beğenenler bu vasıftaki insanlara yardım etmez onları aşağılar ve onlara asalak gözüyle bakar. Yardım etmek erdem sahibi Allah'tan içi titreyerek korkan, şefkatli kulların yapacağı bir davranış şeklidir.²⁰

*‘Senden kadınlar hakkında açıklama istiyorlar. De ki: ‘Onlara ait hükmü, Allah ve kitapta size okunan ayetler açıklıyor; onlar için yazılanı kendilerine vermediğiniz, nikâhlamak da istemediğiniz yetim kadınlar hakkında, çaresiz çocuklar hakkında, yetimlere âdil davranmanız hususunda size okunup duran ayetler (açıklıyor). İyilik olarak ne yaparsanız şüphesiz Allah onu eksiksiz bilmektedir.’*²¹

Yetim kadının velisi ya da vasisi olan erkek, yetim kadını malı başkasının olur diye kimseye nikahlamıyor. Kendisi de onu nikâhlamak istemiyor. Bu ayet böyle bir olay üzerine inmiştir. *‘(Buhârî, ‘Tefsîr’, 4/23)’* Kimsesiz çocukta aslında bir nevi yetim sayılır zira hamisiz kalmıştır. Korunmaya muhtaçtır. Yetimin ve kimsesiz çocuğun malını kendi hesabına isteyen kimseler ayet ile uyarılmak istenmiştir. Allah'ın korunmasını emrettiği bu insanlara kötülük yapmak Allah'ın hoşnut olmayacağı bir davranıştır. Toplumda kötü niyetli insanların olabileceği unutulmamalıdır. Onun için bu insanlara vasi ya da veli tayin edilmiştir. Korunsunlar, hakları gaspedilmesin diye. Ancak emanet edilen ihanet ederse kim kime güvensin. Kendi hakkını savunacak gücü olmayan bu insanlara yardım Allah'ın beğendiği bir davranıştır.²²

*‘Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına, sadece iyi tutumla yaklaşın. Ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız bile olsa, adaletli olun. Allah'ın ahdini tam olarak yerine getirin. İşte düşünüp öğüt alabilirsiniz diye allah size bunları emretti.’*²³

Tüm insanların malı ve mülkü hukuki bir sebep olmaksızın dokunulmazdır. Ancak yetimin daha ayrıcalıklı bir yeri vardır. Zira yetimin malına birileri musallat olduğunda o aciz olduğu için bunu savunamayacaktır. Onun için onun malını özellikle korumak ve kollamak gerekir. Zaman içinde mal değerini kaybedebilir, işlenmesi gerekebilir, ticaretinin yapılıp değerinin korunması gerekebilir ve daha bir çok sebepten dolayı yetimin malını onlara vasi olan kişilerin işletip korumaları teşvik edilmiştir.²⁴

‘Allah'a ve hak ile bâtılın ayrıldığı gün, yani iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz biliniz ki, ganimet olarak ele geçirdiğimiz her şeyin beşte biri

²⁰ Hayrettin Karaman vd., age, s. 2/64-67.

²¹ en-Nisâ 4/127.

²² Hayrettin Karaman vd., age, s. 2/153.

²³ el-En'âm 6/152.

²⁴ Hayrettin Karaman vd., age, s. 2/153.

Allah'a, Peygamber'e, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Allah her şeye kadirdir.'²⁵

Ganimet savaş yaparak elde edilen maldır. Fey savaş yapılmadan elde edilen maldır. İşte İslâm devletinin önemli gelir kaynaklarından biri olan ganimetlerin beşte birinin Allah, Peygamber ve sayılan diğerleriyle birlikte yetimin hakkı olduğu zikredilir. Zira Bedir Savaşında Sûrenin birinci ayetinden yola çıkarak -ganimetlerin Allah ve resulüne ait olduğu- peygamber alınan ganimetin hepsini askerler arasında pay eder. Ancak kırk birinci ayet gelince beşte birini ayette sayılanlar için ayırır.²⁶

*'Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına, güzel bir niyetle olmadıkça yaklaşmayın. Ahde vefa gösterin; çünkü ahid sorumluluk doğurur.'*²⁷

Yetimin malına o olgunluğa çağına erinceye kadar iyi niyet dışında dokunulmaması gerektiğini belirtiyor. Zira Allah böyle emrediyor. Allah'ın kulları için emrettiği her şey kul ve Allah arasında bir ahittir. Kul ise bu ahde vefa göstermelidir. İhanet etmemelidir. İnsanların kendi aralarındaki ilişkileri de bu nevidendir.²⁸

*'Duvara gelince o, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir define vardı; babaları ise iyi bir adamdı. Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler ve rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarsınlar. Ben bunları kendiliğimden yapmadım. İşte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur.'*²⁹

Hızır ve Hz. Musa ve Allah'ın sevgili bir dostu olan kişi arasında geçen bir diyalogdur. Allah'ın sevgili dostu ile ahablık kurmak isteyen Musa peygamber yapılan hiçbir fiil hakkında karşı gelmemek kaydıyla kabul edilir. Ancak insan olması hasebiyle Allah'ın taktir ettiği bazı hikmetlere -zira Allah bidirmedikçe peygamberde bilemez- insanlığa bir örnek nasihat olsun diye farketmeden itiraz eder. Kapısına gidilen evin sahiplerince kaba davranılması sonucu Allah'ın sevgili kulu olan Hızır ve Hz. Musa oradan ayrılır. Ayrılırken evin yıkılmak üzere olan duvarını Hızır düzeltir. Bunun da hikmetini dayanamayıp sorunca önceki olaylarla birlikte bu olayın sebebini de izah eder. O evin iki yetime ait olduğunu ve babalarının onlar için yıkılmak üzere olan duvarın altına altın bıraktığını bunuda başkalarının değil, büyüdükleri zaman bu

²⁵ el-Enfâl 8/41.

²⁶ Hayrettin Karaman vd., age, s. 2/692.

²⁷ el-İsrâ 17/34.

²⁸ Hayrettin Karaman vd., age, s. 3/481.

²⁹ el-Kehf 18/82.

yetimlerin bulmasını ve kullanmalarını istediği için Allah'ın emriyle duvarı düzelttiğini açıklar. Yaptığı hiçbir fiili kendiliğinden değil Allah'ın kendisini yönlendirmesiyle yaptığını söyler.³⁰

*‘Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey' olarak verdikleri, Allah'a, Peygamber'e, yakınlara, yetimlere, yoksullara, ve yolda kalmışlara aittir; içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir servet olmasın diye böyledir. Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının. Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir.’*³¹

Savaşsız ve sıkıntı çekmeden elde edilen mal olan fey' Allah'a, Peygamberine ve sayılan diğerleri ile birlikte yetimlere aittir. Elde edilen varlığın sosyal adalet açısından sürekli aynı insanların (zenginlerin) elinde kalmaması istenmektedir. Allah'ın elçisinin fey' dağıtımındaki taksimine ise itaat etmeleri itiraz etmemeleri, saygılı olmaları emredilir. Zira peygambere itaat Allah'a itaat demektir. Çünkü Peygamber'e Allah emretmiştir.³²

*‘Onlar, kendileri sevip istedikleri halde yoksula, yetime ve esire de yemek verirler.’*³³

İyilik yapmak müslümanlığın şiarıdır. İyiliğin güzel olanıysa hiçbir vazife atfedilmeden, gönülden yapılan iyiliktir. Sayılan kişilerin yanında himayeye ve şefkate muhtaç, düşünüldüğünü ve yalnız olmadığını hissetmesi gereken yetimlerde vardır. Verilen şeyi kıymetli yapan verenin nezdinde de değerli ve iyi olmasıdır. Eskimiş bir kıyafetten ise yeni bir kıyafeti vermek iyiliktir. En sevilen yemeği, acıkıldığı halde yetimin ve diğer sayılanların nefsinin kendi nefsinin tercih edilerek vermekse iyiliklerin en güzeli olsa gerektir.³⁴

*‘Hayır, hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz.’*³⁵

İnsanoğlu mala mülke düşkün. Elde ettiğini başkasıyla paylaşmadan yemek derdindedir. Çünkü elde ettiklerinin Allah'tan değil kendinden olduğu fikrine sahiptir. Zira Allah'tan olduğunu bilseydi. Malını Allah yolunda harcamaktan imtina etmez. Yetimleride bu maldan faydalandırarak verilenin şükrünü eda etmenin peşinde olurdu.³⁶

‘Yakını olan bir yetimi’ Beled suresi 15. Ayette bu şekilde geçer. Ayeti bu şekilde anlamak zor olacağı için önceki ayetlerle bağlantısını kurmak gerekir. 14. Ayetten itibaren 16. ayete kadar birlikte tercüme verildiğinde:

³⁰ Hayrettin Karaman vd., *age*, (Erişim 30 Ağustos 2024), el-Kehf 18/82.; Mustafa Baş, “Demir Çember/Sessiz Flüt) Filminin İçerdiği Dini, Kültürel ve Mitolojik Unsurlar Açısından Değerlendirilmesi”, *Edebali İslamiyat Dergisi* 4/1 (Mayıs 2020), s. 202-203.

³¹ el-Haşr 59/7.

³² Hayrettin Karaman vd., *age*, s. 5/288-294.

³³ el-İnsân 76/8.

³⁴ Hayrettin Karaman vd., *age*, s. 5/518-519.

³⁵ el-Fecr 89/17.

³⁶ Hayrettin Karaman vd., *age*, s. 5/619-620.

‘‘Veya bir ktlık gününde akrabalığı olan bir yetimi yahut a açık bir yoksulu doyurmaktır.’’³⁷

Ayetlerin ncesinde Allah’ın insana iki yol verdiğini ve insanın sarp yolu görünce Őaşırdıđını sarp yolun ise kle azad etmekten yetim doyurmaya ve a kalan açıkta kalan bir yoksulu doyurmaktır diye açıklamıŐtır. İki yoldan kasıt iyi yol ve kötü yol ya da diğer bir ifadeyle doğru yol ya da yanlış yol. Doğru yol meŐakkat ister. Doğru yol sarp yoldur. Fedakarlık ister. Kle azad etmek de dahil yetim ve aları, açıkta kalanları doyurmak hem erdemdir hem fedakrlık ister. Yapılan iyilikler iman aŐkıyla birlikte yapılırsa Allah nazarında da değerlidir.³⁸

‘‘O seni yetim bulup barındırmadı mı?’’³⁹

‘‘O halde sakın yetime kötülük ve haksızlık etme!’’⁴⁰

Hz. Muhammed (sav) daha doğmadan babasını doğduktan sonra altı yaŐındaannesini kaybetmiştir. O zaman ona dedesi Abdulmuttalib sekiz yaşına kadar bakar. O da vefat edince amcası Ebu talip onu himayesine almıştır. Ebu Talip islmiyeti kabul etmemiştir ama yeğenini de Mekkeli müŐriklere ezdirmemiŐ daima arkasında durmuŐtur. İslâm Taarihinde ‘‘hüzün yılı’’ diye adlandırılan yılda peygamber eşi Hz. Hatice ve amcası Ebu Talip’i yakın aralıklarla kaybeder. O zaman Müşriklerin eziyetleri yeđinleŐir. İŞte Allah’ta peygambere teselli olması için bütün bunları ona hatırlatmıŐtır.

Cahiliye döneminde yoksul, yetim gözetilmez aksine eziyet grrlendi. Yetimlerin ellerinden malları, neleri varsa alınırdı. Burada Allah peygambere söylerken diğer insanlardada hitap etmiştir. Daha zel manada Peygamber’e hitap eder. Allah’ın sayılan bütün sıkıntılar sonrası onu hep aydınlığa ıkarıŐına bir Őükür Şeklinde bazı vazifeleri hatırlatılır. Bunlardan biride Allah onu yetimken hamisiz bırakmamıŐ hep korumuştur. O yüzden Peygamberde yetimi korumalı incitmemelidir. Tabi Peygamber zaten bunları yapardı ama Kur’an üslubu böyledir. Bu vazifeleri Peygambere syer ama bütün insanlara söylemiştir.⁴¹

‘‘İŞte odur yetimi itip kakan;’’⁴²

Ayetin öncesinden itibaren yetimi itip kakanı gördün m? Diye dikkatler çekilir. Yahudi, Hristiyan, Putperest herkes kendininin hak olduğunu iddia eder onların yolunda olmayan insanların yanlış yolda olduklarını iddia ederlerdi. Ama bir dinin Allah gerçek manada

³⁷ el-Beled 90/ 14-16.

³⁸ Hayrettin Karaman vd., age, s. 5/626-627.

³⁹ ed-Duh 93/6.

⁴⁰ ed-Duh 93/ 9.

⁴¹ Hayrettin Karaman vd., age, s. 5/638-640.

⁴² el- Man 107/2.

dini yalanlayan ve onu inkar edenin vasfları arasında yetimi itip kakarken yoksulu doyurmaya teşvik etmez hatta sûrede zikrettiği gibi başka insanları da ayrdıma teşvik etmez. Tabi Allah inancı olmayanların daha bir çok özellikleri var ama ayette toplumsal ahlâk ile alakalı olarak en belirgin ve tarumar edici iki davranışlarını örnek vermiştir. Bunlar insan sevmedikleri gibi Allah ve ahireti de inkar eden insanlardır. Yetimler ve yoksullar toplumun korunmaya muhtaç, zayıf insanlarıdır. Yetimi, yoksulu iten kakan, onun hakkını gasp ediyordur. Dinin amacı insanlar arasında sosyal barışı, kardeşliği tesis etmektir. Toplumun zayıflarını ezerek değil onları kollayarak bu barış tesis edilir. Ayet gerçek dindarları yetim ve yoksulu himaye etmeye yönlendirirken aksini yapanları da kınar.⁴³

2.2. Hadisler

‘Sehl (b. Sa’d) anlatıyor: Resulullah (sav), ‘Ben ve yetime kol kanat geren kimse cennette böyle (yan yana) olacağız’ buyurdu ve aralarını hafifçe açarak işaret parmağıyla orta parmağını gösterdi. (B5304 Buhâri, Talâk, 25)’⁴⁴

Yetime bakan kişinin cennetteki derecesi ile Peygamberin cennetteki derecesi arasındaki farkı göstermek istemiştir. O kadar ki birbirine yakın demek istemiştir. Yetimin hakkı için Allah rızası için titizlenen kişinin cennetteki yeri bu şekildedir. O vakit her insan yetimin malını ve kendisini himaye etmeye, onun yardımına koşmaya teşvik edilmiştir. Cennette peygamberle komşu olmak mertebelerin enbüyüğü ve her müslümanın hayalini kurduğu bir karşılık, ödüdür.⁴⁵

‘Ebu Hüreyre radıyall’hu anh’den: Şöyle demiştir: Resûlullah (sav) buyurdu ki: ‘Kendi (yakını) bir yetimin yahut bir başkasının yetiminin bakımını sağlayan ve ben cennette işte böyleyiz.’ Ravi Mâlik b. Enes ‘işte böyleyiz’ cümlesini rivayet ederken, Şehadet ve orta parmaklarını birleştirdi. (Müslim rivayet etmiştir.)’⁴⁶

Yetimin kendinin olması bir yakınının yetimi olması demek iken başkasının yetimi, yakınlığı olmayan bir yabancının bıraktığı, kan bağı olmayan yetim demektir. Sosyal yardım yalnız akrabalar için geçerli değildir. Başkalarının yetimine, kimsesizine bakmakta, müslümanın sosyal yardım yapacağı kişilerdendir.⁴⁷

⁴³ Hayrettin Karaman vd., age, s. 5/696-697.

⁴⁴ Mehmet Emin Özafşar vd. (ed.), *Hadislerle İslâm* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), c. 4, s. 287.; İmam Muhyiddin-i Nevevî, *Riyâzû’s-Sâlihîn Tercümesi*, çev. Sıtkı Güllü (İstanbul: Dergah Ofset, 2003), c. 1, s. 235.; Ali Şirbici vd., *İmam Nevevî Riyâzû’s Salihîn Şerhi*, çev. Abdülvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011), c. 1, s. 268.; İmam Muhammed bin Muhammed bin Süleyman er-Rûdânî, *Büyük Hadis Külliyyatı Cem’u’l-fevâid*, çev. Naim Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), c. 3, s. 179.

⁴⁵ Ali Şirbici vd., age, c. 1, s. 269.

⁴⁶ İmam Muhyiddin-i Nevevî, age, c. 1, s. 236.; Ali Şirbici vd., age, c. 1, s. 268.

⁴⁷ age, c. 1, s. 269.

‘Avfb. Mâlik el-Eşcanî’nin naklettiğine göre, Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur. ‘Ben ve (karşılaştığı sıkıntılar ve bakımsızlık yüzünden) yanakları kararmış kadın kıyamet gününde şu ikisi (işaret parmağı ve orta parmak) gibi (yakın) olacağız. O kadın ki kocasının ölümü sebebiyle dul kalırda asil ve güzel olduğu halde çocukları yetişinceye ya da ölünceye kadar kendisini yetim çocuklarının bakımına hasreder (ve evlenmez).’ Bunu söylerken (hz. Peygamberin yaptığı gibi) ravi yezid de orta parmağı ile işaret parmağını birleştirerek işaret etti. (D5149 Ebû Dâvûd, Edeb, 120, 121)’⁴⁸

Allah Resulü(sav), babasını kaybedip himayesiz kalmış yetimi sahiplenip ona kol kanat geren anaları anlatmıştır. Böyle analaryetim evladını kendi hayatına tercih etmiştir. Peygamber babasız doğmuştu. Annesinide altı yaşında kaybetmişti. Babasını kaybedip birde annesinin himayesini yitirmek bir çocuk için zordur. Peygamber bu duyguyu en iyi bilendir.⁴⁹ Babasız kalan çocuğu anneden de mahrum etmemek lâzım. Peygamber amcası Ebu Talip’in yanında kalırken yengesi Fatma için -peygamber yetimliğini ve öksüzlüğünü hissetmesin diye- kendi çocuklarından önce kendisinin saçını taradığını söylerdi. Burda bile şefkati görüyor ama o şefkatin kendisine merhamet edildiği için yapıldığını biliyor. Asla gerçek annenin yerini tutamaz. Ama bu sevgi bile yetime şefkatle davranarak şefkati öğretir. Bir gün yetişkinliğinde kendisi gibi bir yetim gördüğünde kendisine kol kanat gerildiği gibi kanat gerer.

‘Ebu Hüreyre (ra)dan rivayete göre: Nebî (sav): ‘Helak edici yedi şeyden kaçınınız buyurunca, ashab hemen: Ya Resulullah onlar nelerdir? dediler. Resulullah: Allah’a ortak tanımak, sihir, Allah’ın haram kıydığı cana haklı bir sebep olmadan kıymak, faiz yemek, yetim malı yemek, düşmanla toplu halde karşılaşıldığı gün harpten kaçmak, (kötülüğü gönüllerinden dahi geçirmeyen, bundan) habersiz mü’min kadınlara iftira atmaktır.’ cevabını verdi. (Buhari ve Müslim rivayet etmişlerdir)’⁵⁰

İslâm’ın yasakladığı her şey birey ve toplumun hayrı içindir. En büyük günah şirkdir ve diğer zikredilen günahlarla birlikte yetimin malını yemektir. Bu günahlardan sakınılırsa Allah insanları yanlış yoldan ve sapıklıktan korur.⁵¹ Yetim malı yemek yüksek bir medeniyet ve kuvvetli bir inancın sahibi olan müslmanlar için çok çirkin bir davranıştır. Yetime kol kanat geren cennetin anahtarını Rabbinden almayı ümit edebilir. Zira ebeveyninden ve Rabbinden kendisine emanet olarak bırakılan ve kendini korumaktan, hayrını şerrini düşünmekten azade olan yetimi hamaye etmek sevapların en büyüklerindedir.

⁴⁸ Mehmet Emin Özafşar vd. (ed.), age, c. 4, s. 289.; er-Rûdânî, age, c. 3, s. 179.

⁴⁹ Mehmet Emin Özafşar vd. (ed.), age, c. 4, s. 293.

⁵⁰ İmam Muhyiddin-i Nevevî, age, c. 3, s. 1012.; Ali Şirbici vd., age, c. 2, s. 463.

⁵¹ age, c. 2, s. 463-464.

‘İbn Abbâs’tan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: ‘Müslümanlar arasında kim bir yetimi yiyecek ve içeceğini üstlenecek şekilde sahiplenirse, affedilmeyecek bir günah işlememişse, Allah onu mutlaka cennete koyar.’ ‘ (T1917 Tirmizî, Birr, 14)⁵²

İnsanın en temel ihtiyaçlarından olan beslenme ihtiyacıdır. Hele çocuklar, sağlıklı bir şekilde büyümesi için sağlıklı beslenmeyi ihtiyaçları vardır. Bu beslenme sadece yeme içmeden ibaret kalmaz. Yetimin kalbinede nüfuz eder. Kendisini düşünen, merhamet eden birilerinin olduğunu göremek onunda kalbini yumuşatıp merhamet duygusunun gelişmesine yardımcı olacaktır. Bu da zaten sağlıklı bir insanın yetişmiş olması anlamına gelir. Yetimi himaye eden Allah’ın emanetini Allah’ın istediği şekilde yetiştirmiş demektir. Allah’ın istediği şey ise insanlığın hayrı ve selameti içindir.

‘Ebû Hüreyre’den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur. ‘Müslümanlar(in evleri) arasında en hayırlı ev, içinde kendisine iyi davranılan bir yetimin bulunduğu evdir. Müslümanlar arasında en kötü ev ise, içinde kendisine kötü davranılan bir yetimin bulunduğu evdir.’ ‘ (İM3679 İbn Mâce, Edeb, 6)⁵³

Yetimin himayesini alan insanlar aslında ahirette cennetini kazanabilmesi için bir imkan sunulmuş insanlardır. Yani bir sürü imkandan birisidir. Yetim gönlünü hoş tutup yetiştirmek, eğitimini üstlenmek, Ev-bark kurmasında onun büyüğü olarak yanında olmak, maddi-manevi desteklemek erdemli bir davranıştır. İnsan evrendeki yaratılanların en üstünüdür. İnsan yavrusu da öyledir. Allah’ın ayetleri ve emirleriyle muhatap aldığı varlıklara güzel davranmak, onu darlıkta kollamak, sıkıntılarına çare bulmak en büyük sevaptır. Yetim de bir insandır. Üstelik diğer insanlardan farklı olarak himayeye ihtiyacı vardır. Allah’ın muhatap aldığı varlık olan insanların içinde olan yetimi koruyan ait olduğu toplumun yararlarına yatırım yapmış demektir. İnsanlığa hayır işlemiştir.

‘Ebû Hüreyre’den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: ‘ Allah’ım, ben iki zayıfın; yetim ve kadının hakları konusunda (insanları) şiddetle uyarıyorum, onların haklarına el uzatılmasını (özellikle) yasaklıyorum.’ ‘ (İM3678 İbn Mâce, Edeb, 6; HM9664 İbn Hanbel, II, 440)⁵⁴

Kadın ve yetimin hakları, Mal –mülk sahibi olmak ya da diğer yollarla elde ettiği mal-mülktür, maddiyattır. Yetim ve kadın zayıftır. İncitmeye kalkana karşı yüzlerini Allah’a

⁵² Mehmet Emin Özafşar vd. (ed.), age, c. 4, s. 289.; er-Rûdânî, age, c. 3, s. 179.

⁵³ Mehmet Emin Özafşar vd. (ed.), age, c. 4, s. 289., er-Rûdânî, age, c. 3, s. 179.; İbrahim Atay vd. *Seçme Hadisler*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000), s. 234.

⁵⁴ Mehmet Emin Özafşar vd. (ed.), age, c. 4, s. 289.; İmam Muhyiddin-i Nevevî, age, c. 1, s. 239.; Ali Şirbici vd., age, c. 1, s. 273.

çeviriler ki Allah onları korur. Onlara zulmeden kişi ise Allah'ın korumasını küçümsemiş demektir. Allah bu horlamanın karşılığında, zulmeden kişiye çeşit çeşit cezalar verir.⁵⁵

'Ebu Hüreyre (ra)'dan: Bir adam Peygamber (sav)'e kalbinin katılığında yakındı. Bunun üzerine şöyle buyurdu: 'Yetimin başını okşa, yoksulu doyur!' ⁵⁶

Yetimin başını okşamak ve onun maddi- manevi ihtiyaçlarını gidermek iyiliklerin en güzelini yapan insanlardır. Abdullah b. Ömer'in sofrasında yetim olmadan yemek yememeye dikkat etmesi yetim meselesine İslâm'ın verdiği değeri göstermektedir.⁵⁷

'Ebu Musa (ra)'dan: (Allah Resulu (sav) buyurdu ki:) 'Sofralarında yetim bulunduran kavmin sofrasına şeytan asla yaklaşamaz.' ⁵⁸

Şeytan'ın yaklaşmadığı sofrada rahmet vardır bereket vardır. İlâhi koruma vardır. O kadar önemlidir. Gerçekten halis bir müslüman bir yetimin varlığından haberdarsa onu sofrasında isteyecektir. Boğazından lokma geçmez zira. Geçsede akli sürekli onda olur. Vicdan denen şey ve imanla yoğrulmuş kalp onu bu düşünceden alıkoymaz. Toplum ve millet böyle insanların omuzlarında yükselir.

'Ebu Hüreyre (ra)'dan: Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur: 'Cennet kapusunun açacakların ilki benim. Fakat beni geçmeğe çalışan bir kadın göreceğim ve ona: Sana ne oluyor? Sen kimsin? Diyeceğim. O da: (Babasız kalmış) yetimlerimin başında oturup bekleyen bir kadınıdır, der.' Hadisi Ebu Ya'la rivayet etmiştir. ⁵⁹

Yetimi olan ve evlilik yapma ihtimalide söz konusuysen bu ihtimali göz ardı edip, babasız kalmış evlatlarını himaye ederek onlara kimsesizliği hissettirmemeye çalışan kadındır. İşte o kadın cennet kapısında peygamberin makamına o kadar yakın olacaktır. İnsan için en değerli şey canı, hayatıdır. Şehitler ve hayatlarını bir şey uğruna feda edenler –yetimini kollayan annelerde dahil- o hayatı birlerine bağışlamıştır. Onun bedelide ancak cennet olmalıdır.

'İbn-i Ömer (ra)'dan: Resulu Ekrem (sav) şöyle buyurmuştur: 'Allah katında en sevimli ev, içinde yetime ikram olunan evdir.' Hadisi Taberâni ve Isbehani rivayet etmiştir. ⁶⁰

Diğer hadislerde de olduğu gibi yetime iltifat edilmesinin önemine işaret etmiştir. Tabi ki aynı zamanda yetimin her ihtiyacında ona destek olmak elzendir.

⁵⁵ age, c. 1, s. 273.

⁵⁶ er-Rûdânî, age, c. 3, s. 179.; İbrahim Atay vd. age, s.235.

⁵⁷ Mehmet Emin Özafşar vd. (ed.), age, c. 4, s. 293.

⁵⁸ er-Rûdânî, age, c. 3, s. 180. İbrahim Atay vd. age, s.234.

⁵⁹ age, s.233.

⁶⁰ age, s.234.

‘Ebu Said el-Hudri (ra)’dan: Resulu Ekrem (sav) şöyle buyurmuştur: ‘ Yetimin ağlamasından (çok) sakının, zira insanlar uykuda iken o, gece yürür.’ Hadisi, İsbehani rivayet etmiştir. ’⁶¹

Yetimi inciten biri olursa ve yetim bu yüzden gece ağlarsa onun ağdı, seher vaktinde Allah’a ulaşır (yürür.) Yetimi inciten kişiyi Rabbine dava eder. Allah’ta o zalimi cezalandırır. O yüzden Allah Resulu yetimin ağlatılmamasını, dikkat edilmesini tembihler.⁶²

‘Ebu’d-Derda’ (ra)’dan:Resul-i Ekrem (sav)’e kalbinin katılığından şikayet eden bir adam geldi.Resul-i Ekrem (sav): ‘Kalbinin yumuşamasını ve muhtaç olduğun şeye kavuşmanı arzu eder misin? (Öyle ise) yetime merhamet et, başını okşa ve yemeğinden ona yedir. (Böyle yaparsan) kalbin yumuşar ve muhtaç olduğun şeye de kavuşursun.’ Hadisi, Taberâni rivayet etmiştir. ’⁶³

‘Savfan b. Süleyman (ra)’dan: Resul-i Ekrem (sav) şöyle buyurmuştur: ‘Dul ve yetimlere yardım eden kimse, Allah yolunda cihad eden veya gündüzleri oruç, geceleri ibadetle geçiren kimse gibidir.’ Hadisi, Buhari, Müslim ve Tirmizi rivayet etmişlerdir. ’⁶⁴

Allah yolunda cihat demek hayatını fedaya hazır demektir. Gündüzleyin oruç tutup geceleyin ibadet etmekte ibadetlerin en efdal olanlarındandır. Dul ve yetime yardım eden onların kazanacağı sevaba nail olacak demektir.

⁶¹ age, s.233.

⁶² age, s.233.

⁶³ age, s.236.

⁶⁴ age, s.236.

3. İSLÂM FİLOZOFLARININ ÇOCUK TERBİYESİNE VERDİĞİ ÖNEM VE DARÜLEYTAMLARIN GEREKLİLİĞİ

Darüleytam tarzında iş gören müesseseler hakkında İslâm filozoflarının özel bir çalışması olmamakla birlikte çocuk eğitimiyle alakalı fikirleri ve tespitleri mevcuttur. Bu fikir ve tespitlerin bir kısmı günümüzde kabul edilemezken bir kısmı güncel yerini korumaktadır. Ancak İslâm düşünürlerince de geleceğin büyükleri ve milletin bekası sayılan çocuğun eğitimine ve terbiyesine verdikleri önemden yola çıkılarak Darüleytamların gerekliliğine kanaat getirilebilir. Zira toplumdaki her çocuk mutlu bir yuvada yetişmemektedir. Bu çocuklardan zamanın ve ekonominin şartlarına göre savaş, yoksulluk ve benzeri sebeplerle kimsesiz kalan ve himayeye muhtaç olanlar mevcuttur. Buradan hareketle gerek Darüleytamlar gerekse bu vazifeyi gören bu günkü Sosyal Kurumların eksik ve tamam olan yanlarını da görmek mümkün olacaktır.

4. NASÎRUDDİN TUSÎ'DE ÇOCUKLARIN YÖNETİM VE İDARESİNDEN HAREKETLE YETİM ÇOCUKLARIN YÖNETİM VE İDARESİ

Tusî çocuğun güzel bir isme sahip olmasını önemser. Yetim kalan çocuğun güzel bir ismi yoksa vasisi veya verildiği Sosyal Hizmetler Kurumu ona güzel bir isim bulmalıdır. Zira çocuk kötü bir isme sahip olmuşsa ömür boyu bunun verdiği kötü psikolojiyle mücadele edecektir.⁶⁵ İnsan tabiatı gereği değer verdiği canlı ve cansız varlıklara isim verir. Hayvanlarına, oyuncaklarına, bazı eşyalarına isim vermektedir. Evlat ise insanların sahip olduğu en değerli varlık olması hasebiyle kendilerince en güzel şekilde isimlendirilmektedir. Ashab doğan çocuğuna isim verilmesi için çocuğunu peygambere getirirdi. Peygamber'de onlara güzel isimler koyardı.⁶⁶ Bu konuyla ilgili bir hadis ‘‘Kıyamet günü siz, isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız. Bu sebeple isimlerinizi güzelleştiriniz!’’⁶⁷ bu şekilde geçmektedir. Bu noktada yetim çocuklar yetimliğin verdiği kimsesizliğe ve sahipsizliğe karşın kendisini değerli hissetmesi için onlara da toplumun inanç ve kültürüne uygun güzel isimler konulmalıdır.

Çocuğun hayatında süt annenin de önemine dikkat çeker ve çocuğun emdiği sütün ahlakına yapacağı etkiyi vurgular. İyi alışkanlıklarda olduğu gibi kötü alışkanlıklarında süt yoluyla çocuğa geçeceğini belirtir.⁶⁸ Çocuk doğduğunda onun bakımını ebeveyni üstlenir. Çocuğun beslenmesinde buna dahildir. Bir bebek için en değerli besin kaynağı iki veya üç yaşına kadar anne sütüdür. Gayet sağlıklı bir besindir. Tıbben gerekliliğide malumdur. Ancak annenin vefatı, çeşitli sebeplerle sütünün çekilmesi yahut sırf annenin rahatı için sütanne tutulması bilinen bir gerçektir.⁶⁹ Peygamber Hz. Muhammed (sav)' de süt anne ile büyümüştür. Peygamberde bir yetimdir ancak onun sütanne büyümesi o zamanki Arap gelenekleriyle alakalı olup fasih bir Arapça öğrenmesi ve Mekke'nin sıcak havasından, yaygın hastalıktan korunması gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır.⁷⁰ Selçuklulardaki Ahîlik ocağı kimsesiz

⁶⁵ Nasîruddin Tusî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, çev. Anar Gafarov- Zaur Şükürov (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021), s. 207.

⁶⁶ Ahmet Nair, ‘‘Kur’ân ve Sünnete Göre İsimlendirme’’, *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 3 (Nisan 2019), s. 75-76.

⁶⁷ Ebû Dâvûd, ‘‘Edeb’’, 61; Dârimî, ‘‘İstizan’’, 59; İbn Hibban, *Sahih* 7: 528.

⁶⁸ Nasîruddin Tusî, age, s. 207.

⁶⁹ Gül Hanım Cengiz, ‘‘19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Çocuk Beslenmesinde Yaygın bir gelenek: Sütanne Ya da Sütannelik’’, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 37 (Ağustos 2020), s. 8.

⁷⁰ Muhammed Hamidullah, age, s. 49.; Ali Erbaş- Zeynep Ulviye Özkan (ed.), *Hız Muhammed'in Hayatı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), s. 22-23.; Ali Himmet Berki- Osman Keskiöğlü, *Hazreti Muhammed ve Hayatı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015), s. 38-39.; İbrahim Sarıçam, *Hız Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007), s. 61-62.; Martin Lings, *Hız Muhammed'in Hayatı*, çev. Nazife Şişman (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), s. 28-31.; Abdurrahman Çetin, *Örneklerle Peygamberimiz* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), s. 52-53.; Muhammed Gazalî, *Fıkhu's Sîre*, çev. Resul Tosun (İstanbul: Risale Yayınları, 2004), s. 64-65.; İrfan Yücel, *Peygamberimizin Hayatı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), s. 27-

kızlara çeyiz hazırlamışlar, dul kadınlara ve kimsesiz çocuklara bakmak için evler inşa etmişlerdir. Süt emme çağında öksüz kalan çocuğa sütanne bulmuşlardır.⁷¹ Osmanlılar döneminde bebek yaştaki yetimler için sütanneler yahut sütnineler ve Irzahaneler kurulmuştur. Irzahaneler, süt çağında olupta kendisine süt verecek kimsesi olmayan, anasız yada sokakta kalmış çocuklara yeterli beslenememe sebebiyle oluşan ölümlerin önüne geçmek için kurulmuş Darülaceze bünyesinde bir birimdir. Yetim ve öksüz çocukların beslenmesi için Darülaceze'nin bitişiğine ahırlar kurulmuş, burada üç ay eşek sütü –anne sütüne en yakın süt olduğu belirtildiği için- sonrada ineklerin sütü ile beslenmişlerdir. Süt emzirme bölümü olan aynı zamanda adına lakita da denen bu yerler Dahiliye Nazırı Memduh Paşa'nın gayretiyle 0-4 yaş arası süt emen yetim çocuklar için 1903'te kurulmuştur.⁷²

Ücret karşılığı yetim çocuğa süt annelik yapacak kadının ahlâkî yeterliliğinin olması bu noktada önem iktiza eder.⁷³ Sütannelik yapacak kişide ahlâki yeterlik ve iffet aranırdı. Zira çocuğun emdiği süt dolayısıyla karakterinin şekillenmesinin iyi olmasını istiyorlardı. Her kadın sütanne yapılmazdı. 20 küsur ve 30 küsur yaşlarında vücut şekli düzgün, dişleri sağlıklı- dişleri sağlıklı olmayan lokmayı iyi çiğneyemez- kadınlardan seçilirdi. Sütanne ile emzirdiği çocuğun ailesi arasında artık bir bağ, hısımlık bağı oluşur ve süt kardeş ve sütanne ile süt emen çocuk evlenemez. Osmanlı döneminde şehzadelere de sütanneliği yapacak adına daye denen kadınların temiz, hayalî kadınlardan seçildiği bilinmektedir. İslâm hukukunda da tutulan sütannenin ücretini öncelikli olarak aile ödemesi gerektiği sonrada görevlendirilen kuruluşların bu ücreti ödemesi gerektiği belirtilir.⁷⁴

Çocuk süttten kesilince yavaş yavaş büyüyor olacaktır. Ona güzel bir terbiye vermek, edep adap öğretmek gerekmektedir.⁷⁵ Ebeveynini kaybeden bir çocuk sokaklara düşerse, zulüm ve haksızlığa uğrarsa, sevi ve şefkat görmezse, bir yere ait hissetmezse, gerekli terbiye ve eğitim

28.; Mazhar Bilgin, *Örnek ve Önder İnsan Hz. Muhammed* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2006), s. 60.; Ahmet Cevdet Paşa, *Hâtemü'l- Enbiya Hz. Muhammed*, haz. Mustafa Kasadar (İstanbul: Ravza Yayınları, 2009), s. 25.; Osman Keskiöğlü, *Siyer-i Nebî* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), s. 19-20.; Muallim Mahir İz-Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamber Efendimiz*, nşr. M. Ertuğrul Düzdağ (İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003), s. 20.; Ömer Nasuhi Bilmen, *Önderimiz Hz. Muhammed*, çev. Ebubekir Subaşı (İstanbul: Mavi Lale Kitabevi Yayınları, 2007), s. 20.; Ömer Döngeloğlu, age, s. 156.; Hüseyin Algül, *Hız. Muhammed* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), s. 14-16.; Safiy-yurrahmân Mubârekfûri, *En Güzel Örnek Rasûlullah*, çev. Oktay Yılmaz (İstanbul: Guraba Yayınları, 2001), s. 11-12.; Mustafa Demirci (ed.), *Şefkat Peygamberi Hz. Muhammed* (İstanbul: BeyzaKitap, 2008), s. 54-55.

⁷¹ Dilek Ergin, "Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Muhammed'in Sünnetinde Yetimler", *I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi* (Kasım 2018), s. 233.

⁷² İzzettin As, age, s. 89-90.; Hürü Sağlam Tekir, "Osmanlıda Kimsesiz ve Yoksul Çocuklara Anne Şefkati: Irzahane", *History Studies* 12/6 (Aralık 2020), s. 3136.

⁷³ Nasîruddin Tusî, age, s. 207.

⁷⁴ Mehmet Naim Boz, "Kur'an ve Hadis Ekseninde Yetime Bakış", *Dini Araştırmalar* 23/57 (Haziran 2020), s. 247.; Gül Hanım Cengiz, agm, s. 4-5.

⁷⁵ Nasîruddin Tusî, age, s. 207.

verilmezse toplumun huzurunu ve güvenliğini tehlikeye sokan anarjinin bir parçası olur. İslâm yetim çocuğa karşı önce akrabalarını eğer mümkün değilse bütün toplumu sorumlu tutmuş ve yetime anlayışlı, sevgi dolu, şefkatle daranılmasını istemiştir. Yetimden uzak durmaktansa onun terbiye ve öğrenimiyle alakadar olunmasını söylemiştir. Yetimin terbiyesiyle uğraşan insanın çok büyük bir erdeme sahip olduğu belirtilir. Eğer bu fedakârlığı yapamayacaksa en azında yetime tatlı dilli konuşmak, başını okşamak, onları mutlu etmek terbiyelerinde olumlu bir etki bırakacaktır. Unutulmamalı ki her an her çocuk yetim kalabilir. İnsanlar kendi çocuğunda aynı kaderi paylaşabilme ihtimalini göz önüne alarak yetim çocuklarla empati kurabilmeli ve onlara gerekli desteği vermelidir. Yetime din kardeşliğinin akrabalıktan daha kuvvetli olduğu öğretilmeli bunun içinde onunla birlikte yaşamalı ve onunla akrabalık bağları kurulmalıdır. Buda onun terbiyesinin bir parçasıdır. Aynı zamanda düzgün bir psikolojiye sahip olması demektir. Yetim bulunduğu ailede, toplumda kabul görürse güçlü bir kişilikle büyür. Faydalı olur. Kendine ve tüm insanlara yeter ve hayırlı bir vatandaş olur. Aksi taktirde insanın ihtiyacı olan sosyalleşmeyi, sevgiyi, saygıyı ve kabulü dışarıda onu her türlü kötülüğe alet ederek kullanmak isteyen insanlarda arar. Bugün annesinde hayatın geçim sıkıntısını erkekle beraber omuzlaması anneyide çocuğun eğitim ve terbiyesi konusunda erkekten daha fazla öne çıkarmıştır. Bu yüzden yetim çocukların bakımı, eğitimi, öğretimi ile ilgilenenlerin bu konuya ihtimam göstermeleri gerekir. Onu en güzel şekilde terbiye edip geleceğe hazırlamak gerekir. Bunun içinde bu kişilerin bir çocuğun ne kadar değerli olduğunu önce içselleştirmesi lazımdır. Değerli olan çok iyi korunur ve bakılır. Mücevherlere sokaktaki taş muamelesi yapılmaz. Geleceğin büyüğü ve mimarı olarak görülen çocukların yetişme şekli ve onları bu şekilde gören kişinin yetiştirme şekli farklı olacaktır. Yetime sahip çıkan, kendi evladını eğitir gibi yetimi eğitmelidir.⁷⁶

Çocuğun kötü kimselerle oturup kalkmasını doğru bulmayan Tusî çocuğa saygılı olması öğretilmeli, der.⁷⁷ Yetim çocuk, kendisini koruyan ve kollayan bir ebeveyn olmadığı için kötü niyetlilerce kötü alışkanlıklara alıştırmaya, ahlâk yoksunu insanlarla arkadaş olamaya, uyuşturucu, alkol, kumar, sigara vb. zararlı şeylere daha müsaittir. Ebeveyn yokluğu çocuklarda kimsesizlik, acizlik, ruhsal problemler meydana getirmiştir. Bu yüzden vasisi ona bu duyguyu hissettirmemeli, eğer vasi yoksa devletin kurumları yetime sahip çıkmalı ve onu bu çaresizlik duygusundan kurtarmak için gerekli sevgiyi ve saygıyı göstermelidir. Zira çocuk masum

⁷⁶ Fuat Şaka, *Hizmet Muhammed (s.a.v'in) Yetimlerle İlişkisi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), s. 1-125.; Ali Can, "Kur'an'a Göre Yetimlerin Himayesi", *Diyanet İlmî Dergi* 52/3 (2016), s. 137-159.; Mehmet Şirin Ayrıl, *Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), s. 1-89.

⁷⁷ Nasîruddin Tusî, *age*, s. 207-208.

olduğu için o ebeveyn kaybıyla yaşadığı boşluğu doldurmak için yanlış insanların arkasından gidebilmektedir. Her ne kadar kötü niyetli insanların elinde işlediği suçtan ceza almasada -cezaî ehliyeti olmadığı için- cezaî ehliyeti olacağı çağa ulaştığında kendisine cebren yaptırılan kötü davranışlar onun davranışı haline gelebilir yani alışabilir. Sonuç olarak bir masum gerekli tedbirler alınmadığı için o toplumun belalı bir suçlusunu, katili, hırsızını olabilir. İstanbul'da sur dibinde bali çekip gezen çocuklar barınacak bir evi, başını okşayan bir büyüğü olmadığı için o durumdadır. Buralarda her kötü arkadaşın zararına maruz kalabilmelidir. Yetim; değerler eğitimini, mahremiyet eğitimini, okuma-yazma gibi zorunlu eğitim-öğretimini doğru insanlardan öğrenmelidir. Aksi halde zararlı insanlar, zararlı arkadaşlar yanlış doğru diye aktarır öyle alıştıracırlar.⁷⁸ Dolayısıyla vasisi yada devlet kurumu olan Sosyal Hizmetlerin himayesinde olan yetim çocukların bakımını üstlenen bakıcıdan, yemekhanesinde yemeğini hazırlayan aşçısı, odasını, elbiselerini temizleyen temizlikçiye kadar her çalışanın davranış ve ahlâkına dikkat etmesi gerekir. Zira çocuk için örnek şahsiyetler bunlardır. Yetişkin namına karşılaştığı ve en fazla iç içe olduğu kişiler bunlardır o zaman bu insanların seçiminde de dikkatli olunmalıdır.

Tusî'ye göre çocuk dini yönden de eğitilmelidir.⁷⁹ Okul çocuğu hayata hazırlar. Sosyalleşmesi, gelişimi okul hayatında yerini bulur. Din inancı insanda doğuştan gelen bir ihtiyaçtır. Eğer insan yaratıcısını tanımaz ve ona kulluk edemezse fitratında olan tapınma ihtiyacını gayri ilâhi dinlere, ilkel kabile dinlerine ya da kendi dünyasında Tanrılaştırdığı bir meta ya da insana tapınarak giderir. İnsanı onurlu ve şerefli bir varlık yapan İslâm didninin emir ve yasaklarına itaatidir. Yoksa bir insan diğer insanları kölesi zannedip onlara zulmedebilir. İnsanlık dışı muamalede bulunabilir. İlâhi emirlerin tüm insanlığa ulaştırılması bu kadar önemlidir. İslâmî inançtan uzak olan insanlıktan da uzaktır. Yetim kendisine sahip çıkacak ebeveyninden mahrum olduğu için onu yaradılış ilkesine uygun yetiştirmek, onu insani bir kimlikle yetiştirmek, vasisinin yoksa devlet kurumlarının öncelikli görevidir. Yetim her ne kadar birilerinin himayesinde sahiplenilerek büyütülse de her zaman bir yetim olduğu gerçeğini bilecektir. Bu duygusal durumda bağlanacak bir ilâhi varlığa ihtiyaç yetimin tesellisi olur. Hem doğru bir psikolojiyle büyür hem de çevresine faydalı biri olur. Peygamber (sav) yetimin her türlü eğitimine ihtimam gösterirdi. Suffa denilen yerde yerleştirilen kimsesiz insanlar dini yönden eğitilirken yabancı dilde öğrenirlerdi. Bizzat peygamberin ilgi ve lâkasıyla karşılaşırlardı. Peygamberin ilgisine mazhar olmak tabiki onlara önemsiz olmadıklarını hatırlatacaktır. Peygamberin sevgisine sahip olmak duygusu onların ruhuna şifa

⁷⁸ Mehmet Naim Boz, age, s. 65-83.

⁷⁹ Nasîruddin Tusî, age, s. 207-208.

olacaktır. Bu insanlar bilerek, isteyerek bir canlıya zarar veremez. İşte bütün yetimler bu dikkat ve ihtimamla yetiştirilmelidir. Eğitimi alırken bile ona değerli olduğu hissettirilmelidir. Rabbinin, peygamberinin onu sevdiği, itaat ettikçe dini emirlere ona çok daha yakın olacakları, peygamberinin dahi bir yetim olduğu dolayısıyla en sevilenle aynı yazgıyı paylaşmış oldukları için o kadar çaresiz hissetmeyecekleri aşıkardır. Müslümanların bir beden olduğu, canları yanınca, üzüldüklerinde bu duyguyu diğer din kardeşlerinin de paylaştığını bilmeleri, hatta görmeleri onları sağlıklı bir birey yapacaktır. Bir yetimi en güzel şekilde Allah'a tabi bir kul olarak yetiştirmek kişiyi ahirette defter kapattırmayacak bir sevaba nail eder. Dini eğitim manevi bir terbiyedir. Halden anlayan, çevresini de kendi kadar umursayan insanlar yetişmesini sağlar.⁸⁰ Bu konuda en etkili şey Allah inancı, din inancıdır. Kuvvetli bir din inancına sahip insanlar zor anlarda inanca olan bağlılığıyla zorun üstesinden gelip sıkıntılı olan dönemi rahatlıkla atlatabilir hatta buna çözüm üretebilirler. Bu noktada iyi bir din inancına sahip insanların bu görevlere getirilmesi daha önemlidir. Dini inançları olan insanlar erdemlidirler. O zaman Sosyal Hizmetlerde çalışan ve yetim çocuğun bakımıyla ve eğitimiyle ilgilenen kişilerin gerekli dini yeterliliğe sahip olması gerekir.

Bütün çocukların ve hassaten yetim çocukların yanında başkalarının yaptığı doğru davranışlar taktir edilmeli yanlış davranışlar kınanmalıdır ki çocuk doğru ve yanlışın toplum tarafından onaylanan ve onaylanmayanın ne olduğunu öğrensin. Ayrıca yine çocuğun bu yönde yaptığı güzel davranışlar taktir edilmeli yanlış davranışlar uyarılmalı ve doğrusu söylenmelidir, doğrusu gösterilmeli ve çocuğun bu doğruya meyiletmesi sağlanmalıdır.⁸¹ Çocuklara küfür öğreten ebeveynler çok duyulmuştur. Özellikle erkek çocuklarına. Bu ebeveynin yapacağı en yanlış davranıştır. Zira çocuk bu davranışından dolayı -iki veya üç yaşında kelimeleri tam telaffuz edemeyişi yetişkinlerin çok hoşuna gidecek- şimdi alkışlanacak ama biraz daha büyüdüğünde bu davranışından dolayı azarlanacaktır. Oysa çocuk bunu kendi tercih etmemiştir. Öğretmişlerdi. Bu durum çocuğu tutarsızlığa, yalancılığa da iter. Üstelik bu çirkin davranış çocukta alışkanlık haline gelecektir. Alışkanlıkların terki ise elmanın çürük yerini kesip atmak kadar kolay değildir. Öğrenmek nasıl zaman aldıysa terk etmek bundan daha çok zaman alacaktır. Yetim çocuklar eğer sahipsiz kalırsa bu tarz çirkin konuşmalar ve muamalelere karşı daha açık bir hedefdir. Yetimin vasisi yada devlet kurumu buna son derece dikkat etmeli. Eskiler ‘ ‘çocuk rağbete dolanır’’ der. Bu söz unutulmamalıdır. Yetim, kendisi ile kim ilgilenirse, sevgisizlik acısını kim sararsa ona bağlanır, onu örnek alır. Doğruluğunu yanlışlığını kolay kolay sorgulamaz. Dolayısıyla onları kullanarak çirkin işlerini eyleme geçiren insanların

⁸⁰ Mehmet Naim Boz, age, s. 71-78.

⁸¹ Nasîruddin Tusî, age, s. 208-209.

avuçlarına kolay düşebilirler. Çünkü kötude olsa -hatta belki yetim onun kötü olduğunu farkedebilir- kendisini, varlığını kabul eden birilerinin olması hoşuna gidecektir. İnsan sosyal bir varlık ona yokmuş gibi davranmak psikolojisini baştan aşağı allak bullak yapmaka demektir. Hatta onu hasta ruhlu birilerine dönüştürmek demektir. Üzerinde önceden beri durulduğu gibi yetimi yetiştirecek öğretmen din eğitiminden geçmiş olmalıdır.⁸² Öğretmenin, yetim öğrenciye karşı anlayışlı, şefkatli, sevecen, örnek olması yetimin verilmek istenen din eğitiminde olumlu etki yapacaktır. Bunu yaparken disiplin kurallarına da riayet edilmelidir. Zira yetimin disiplinli yetişmesi degerektir. Din eğitiminde ve diğerlerinde derse katılmasına izin verilmelidir. Yetim içine kapanık olmamalı, istediği soruyu sorabilmelidir. Sormak istediklerini sormazsa yanlış yerlerden yanlış bilgilere yönlendirilmeleri diğer çocuklara nazaran daha fazladır. Yetimin istidatını bilen öğretmen onu doğru yönlendirmeyede muvaffak olur.⁸³ Yetimhanelerde din eğitimi için görevlendirilecek olan din görevlisi çalışkan, başarılı, çok yönlü, çözüm üreten, sevgi dolu, katı kuralları olmayan ama disipline riayet eden, anne ya da baba gibi olmalıdır. Yetim dara düştüğünde ona kendini açabilmelidir. Kendisini tatmin eden ve huzura kavuşturan dönütler aldığı da dine meyli artacaktır. Yetimler bu konuda diğer çocuklara göre daha eğilimlidir. Osmanlı Dönemi Fatih Sultan Mehmet zamanında kurulan vakıflardan bazıları yetimlere dini hizmetler⁸⁴ vererek din eğitimine yardımcı olmuşlardır.⁸⁵

Tusî, çocuğun yetiştirilirken dünya malına meyleden, tamah eden, dünya malına hırslanan biri olmaması için dünya malının boş olduğuna dair ona konuşma yapılmasını, dünya malının hor görülmesini tavsiye eder.⁸⁶ Bazı çocuklar daha bencil olabilirler. Bazılarıda elinde olup istenilen herşeyi verme eğilimindedir. Çocuğa orta yolda olması gerektiği öğretilmelidir. Ne aşırı cimri olup, mal mülk tutkunu biri olmalı ne de elinde avucunda ne varsa herkese verip ortada kalan biri olmalı. Bu ortayol alışkanlığı küçüklükten itibaren çocuğa verilmelidir ki sonraları bunu karakteri haline getirebilsin. Çocuk sürekli ebeveynin dizi dibinde duramaz.Okula gider, mahallede oynamaya çıkar. Yetim çocuklar ise hepten kendi başlarına yükümlülüğünü üstlenen kurum yada bireylerin inisiyatifinde yetişirler. Toplumda ise her an her türlü insan çıkabilir. İyilerin varlığı kadar kötülerin varlığıda yadsınamaz bir gerçektir. O vakit yetim ya da değil yeni nesle örnek olacak kaliteli, sağlam duruşlu bir toplum olunmalıdır.

⁸² Beyza Bilgin, *İslâm ve Çocuk* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), s. 131-135.

⁸³ Nurullah Aydeniz, "Öğretmen-Öğrenci İlişkisi Açısından Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi", *Edebali İslamiyat Dergisi* 4/1 (Mayıs 2020), s. 211-213.

⁸⁴ a.mlf., "Dini Danışman ve Manevi Rehber Olarak İmamların Mahalle Yaşamına Sağlayabileceği Katkı Üzerine", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 35 (Ağustos 2020), s. 13-15.

⁸⁵ Saadet Tekin, "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Azınlıkların Yetimlerle İlgili Çalışmalarından Bazı Örnekler ve Devletin Bu Konuya Yaklaşımı", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 33/1 (Temmuz 2018), s. 184.

⁸⁶ Nasîruddin Tusî, age, s. 212-214.

Kaliteli ve sağlam, dik duran, erdemli bir toplum çocuklara paranın bir amaç değil araç olduğunu, mal ve mülkün insan konforu için olduğunu ama sonuçta her şeyin insan için olduğunu biricik değerli ve Allah'ın muhatap aldığı insan olduğunu öğretmek gerekir. Tabii bencilce sadece kendini değil diğer insanları da düşünmesi gerektiğini bilmelidir. İhtiyacı olana vermeli ve bundan huzur duymalıdır.⁸⁷ Yetim çocukların bakımını üstlenen kurumlarda da çocukların dünya malını insandan değerli görecekle hale gelmesinin, para için her şeyi yapacak duruma gelmesinin önüne geçmek için bunların maddi şeyler olduğu gerekli olduğu ama insandan kıymetli olmadığı öğretilmelidir. Tabii bu durumda yine işin içine din eğitimi girmektedir. Esasen çocuk eğitimi de dini eğitimleri iyi olan insanların işi olmalıdır. Din eğitimi esaslı ve sağlıklı toplum yetiştirir. Din eğitimi alan insanda öyledir. Zira dünyada anneliği hoyrat göstermeye çelişip, analığı sanki kölelikmiş gibi lanse eden birde zararlı zihniyetin olduğu dini inançların bununla mücadele ettiği unutulmamalıdır. Bu gün aile denen kurumu ortadan kaldırarak kendi varlığını baki kılmaya çalışan sosyalist zihniyet topluma hakim olmamalıdır. Zira annenin veyse onun adına çocuğu sarıp sarmalayan anne vazifesi gören birinin yerini dünyadaki hiçbir değer karşılayamaz. Çocuklar, bunun aksini savunan zihniyetlerin yetiştirdiği insanların eline teslim edilirse yarın emtatiden yoksun, hissiz, acımasız, egoist bir insan topluluğu ile karşılaşılır ama asla toplum olunamaz. Manevi değerlerini yitirmemiş, kendisi kadar yanındakini de düşünen nesiller için yetimler dindar bakıcılara, dindar öğretmenlere teslim edilmelidir.⁸⁸ Çünkü yukarıda da işaret edildiği gibi manevi sebeplerle meşakatlere katlanılabilir. Nitekim bu terbiye sürecinde türlü problemler baş gösterecektir. Maddeye değer veren biri neden buna tahammül etsin? Manevi değerleri olan insanlar için bu sıkıntılar aşılmaya değerdir. Vatan, millet, din için gereklidir ve vazifedir. Dolayısıyla bu donanıma sahip eğiticiler yetim çocukları istenen şekilde yetiştirebilirler.

Çocuk yanlış yaptığında yaptığının doğru olmadığı vereceği zararlar söylenmelidir. Edeb ve adabı anlatan şiirler ezberletilmeli. Gazel, aşk, şarap konulu şiirler ondan uzak tutmalı bu tür şiirlerin insana zarafet kazandırdığı söylemlerine de itibar edilmemelidir. Zira bu tarz şiirler Tusî'ye göre gençleri bozar.⁸⁹ İnsanın gelişim kaydedebilmesi için eğitimden geçmesi gerekir. Eğitilmiş olmak içinde ahlâk gerekir. Ahlâki yönergeyle yönlendirilmemiş eğitim, eğitim değildir. İsamî eğitimde de göze çarpan ahlâk terbiyesiyle yapılan eğitim şeklindedir. İslâm'da bilgi kişinin nefsi ve ahlâkı üzerinde olumlu değişim yapmalıdır.⁹⁰ Allah'ı zikrederek

⁸⁷ Beyza Bilgin, age, s. 139-140.

⁸⁸ Aliya İzzet Begoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, çev. Salih Şaban (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), s. 236-245.

⁸⁹ Nasîruddin Tusî, age, s. 208-209.

⁹⁰ Muhammed Şevki Aydın, *Eğitim Ahlâkı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), s. 21-24.

yaşamaktan zevk alan insanların ahlâklı olmaya son derece dikkat ettikleri görülür. Zira Allah ile her daim hemhal olan, onun emri üzere yaşamaya dikkat eder. İnsan, Allah'ın olmasını istediği kul gibi yaşama fitratına sahiptir. Bu fitratın gereğini yerine getirdiğinde de ahlâklı olduğu görülür. Allah'ı unutan ahlâki yoksunluğa düşer. İnsan olmanın, insanca yaşamının erdemlerin yabancısı olur. Dolayısıyla ahlâk ve iman arasında bağ vardır.⁹¹ Eğitim-öğretim çağındaki yetim çocuklar ahlâka aykırı şiir ve başka edebi eserler okumaları özelliklede gelişim çağında onlara yanlış tesir edecektir. Fitratlarını bozacak ahlâka aykırı eserlere meyletmeleri onları ahlâksızlaştırır. Yetim çocuğun öğreticisinin bu konuda dikkatli olması gerekir. Yirmibirinci yüzyılda internet hayatın vazgeçilmez bir parçası olmakla birlikte çocuk; internet, televizyon, kitap gibi kitlelere ulaşabilme gücüne sahip olan, gayri ahlakî çağrışımlar yapan yayınlarından uzak tutulmalıdır. Çocuğun girdiği siteler, okuduğu kitaplar, ebeveyn yada vasi tarafından kontrol edilmelidir. Zira bir çok sapkınlığın temelinde çocuklukta önü alınamayan yanlışlıklar yatmaktadır. Özellikle yetim çocuklar bir ebeveynin eli üzerlerinde olmadığı için onların bakımını, eğitimini üstlenen çalışanlar tarafından daha titizlikle takip edilmelidir. Doğru olmayan davranışı güzellikle çocuğa izah edilirken doğrusuda anlatılmalıdır. Fitratı doğruya meyilli olan çocuk bunu çabuk kabullenerek ahlâki olgunluktaki seyri sülukuna devam edecektir.

Güzel davranışları övülmeli çirkin davranışları faş edilip çocuk yüzsüzleştirilmemelidir. Ancak bu davranışı tekrar ederse özel olarak ikaz edilmelidir. Azarlanmamalıdır.⁹² Zira azar tahrik edici olabilir. Bazı çocuklar için sözlü yapılan kaba ihtarlar fiziksel şiddet uygulanarak yapılan ihtarlardan daha onur kırıcı olabilir. Verilen bazı cezaların amacı çocuğun istenmeyen davranışı terketmesi amacı taşıyorsa ters tepebileceği unutulmamalıdır. Suç azalacağına artabilir cezada ona paralel artar. Sonuç olarak sönmesi beklenen yanlış davranış katlanarak ve çeşitlenerek dahada güçlü bir şekilde sergilenebilir. Çocuk ailesine yada vasisine ya da sosyal hizmetler görevlisine karşı kin tutabilir ve olumsuz davranışı daha çok yapmak isteyebilir, inatlaşabilir. Yetimin yaptığı hata ona uygun bir dille anlatılmalı ve bu hatanın sonuçlarının neler olabileceği kişiliği incitilmeden, onuru kırılmadan, aşağılanmadan anlatılmalıdır. Ancak yapılan yanlış davranış çocukla özel olarak konuşup halledilebilecekken insanlara alay edilerek, gülererek anlatılması çocuğun kendini aşağılanmış hissetmesine, hatta aşağılık biri olduğuna inanmasına da sebep olabilir. Yetim, yaptığı hatayı izah etmeye çalışırken haya etmek aklına gelmeyebilir. Zamanla bu davranışlar böyle sürer giderse çocuk arsızlaşır. Ona hatası

⁹¹ Ramazan Diler, "İzutsu'nun Kur'ândaki Ahlâki Kavramlara İlişkin Görüşlerinin Din Eğitimi Açısından Analizi", *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (Haziran 2020), s. 221.

⁹² Nasîruddin Tusî, age, s. 209.

anlatılırken sevgiyi veren büyüğü ebeveyn, vasi, öğretmen onu halâ sevdiğini, kişiliğine hakaret etmediğini, yaptığı davranışın düzeltilmeye çalışıldığını çocuğa hissettirmelidir. Sevgisini önemseydiği birinin hoşnutsuz yüz ifadesi bile çocuk için bir ceza hükmündedir. Ancak hiçbir zaman hiçbir ceza çocuğun kaldırdığından ağır olmamalıdır. Yoksa herşeyi, herkesi kaybettiğini düşünüp boşverip dahada arsız davranışlara yeltenebilir. Hatta suça karışabilir. Mesela yapılan yanlış sonrası özür dilemek, nasıl özür beyan edilir bunlar anlatılabilir. Hatasız kul olmayacağı ancak hatanın neresinden dönülürse kâr olduğu, hataların utanmaktan ziyade ders çıkarılacak birer hayat dersi olduğu tatlı dille, sevecen, şefkatli anlatılmalıdır. İnsanlar Allah'a karşı suç işleyip ümitle Allah'ın affına tutunuyorsa beşeri hatalar ve beşere yapılan hatalarda da özrün kabul edileceğine ümidini kaybetmemelidir. Sadece yetim çocuklar değil aile sahibi çocuklar içinde geçerlidir. Sadece yetimlerin mahsun halleri hesaba katılarak daha hassas davranılması Allah nazarında da kul nazarında da yetimin nazarında da hoş olur. Öyleki kişi kendi nazarında da yaptığından memnun olur.⁹³

İffet noktasında terbiyesi sağlanmalıdır.⁹⁴ İffet ahlâk filozoflarının önemle üzerinde durduğu önemli birkaç erdemden biridir. İnsanın nesli için dikkat edilmesi gereken bir erdemdir. Yetim çocukların terbiye edicileri iffet ne demek? Neden gerekir? İffetin yaşanmadığı toplumlarda ne gibi olumsuzluklar baş gösterir? İffetin topluma ve bireye kazandırdıkları nelerdir? Bu soruları cevaplarıyla anlatmalıdır. Erdemli bınsanların meydana getirdiği toplumlarda erdemli ve huzurlu, güvenilir olacaktır. Yetimde bulunduğu toplumun bir ferdi olareak toplumun erdemleri doğrultusunda yetişmesi, yetiştirilmesi gerekmektedir. Çocuklara her istediğini elde edemeyeceğini ya da biraz bekledikten sonra elde edeceğinin terbiyesi önemlidir. Nefsini dizginlemeyi öğrenir. Her an her istediğine kavuşan çocuklar nefsinin kontrol edemez. Beklemesi öğretilmemiş. Elde edilenler kadar edilemeyenlerin olacağı öğretilmemiş. Arzu edilen her hedefe her zaman istenildiği anda değil biraz zaman, fedakarlık, emek ve beklemekle kavuşulacağı öğretilmemiş çocuk nefsinin hakim olamaz. Çünkü hiç nefsinin dizginlemek zorunda kalmamış ne istese anında olmuş. Üstelik her an istediğini elde eden çocuk elde ettiğini kıymetini bilemeyeceği gibi doyumsuz olur mutlu olamaz. Hiç bitmez isteği çünkü o huzuru yakalayamaz. Oysa istenilen şey için emek harcamanın lezzetini, çalışmanın öneminde tatmalı, görmelidir. Yetim çocuk bu konuda yetimliğin verdiği bir kazanca sahiptir. Mahzun hali, her ne kadar onun yükümlülüğünü alan birileri varsa da her istediğine hemen kavuşamaması, hayal ettiklerini çalışarak elde etmesi sanılanın aksine onun için bir kazançtır. Olumlu bir kimlik oluşumunu sağlar. Şımarık olmaz. Ağırbaşlı, sabırlı olur. Sabırlı olanlar

⁹³ Beyza Bilgin, age, s. 171-174.

⁹⁴ Nasîruddin Tusî, age, s. 209.

kazanır. İffet erdemide sabır gösterilerek elde edilmesi gereken bir erdemdir. Nefsin aşırı isteklerini dizginleyebilmek çocuklukta çocuğu eğitenlerin yapacağı eğitim şekliyle ilgiliyken yaş ilerledikçe gençlik çağına giren yetim bunu benimsediği zaman ortamda onu kontrol eden birileri olmasada terbiye ettiği nefsin kontrol altında tutabilir. İffetin ait olduğu başlıklardan biri olan Ahlâk felsefesiye mutluluğu hedefler. İnsan erdemli yaşamayı ilke edinerek mutlu olur ve mutlu eder. İffetin muhafazası nesli muhafaza eder. Nesli korunan toplum güçlüdür. Sağlam duruşludur.⁹⁵ Oruç bu noktada iyi bir terbiye aracıdır aynı zamanda ibadettir. Daha sonra yetim özgür iradesiyle gerek iffet noktasında gerekse diğer erdemler adına doğru kararı verebilmelidir. Kendisine bakan velisi ya da vasisi ya da öğretmeni olmadanda beklenen doğru davranışı ahlâki davranışı kendiliğinden seçip sergileyebilmeli, örnek olmalıdır. Zira birilerinin zorlamasıyla yapılan zorunlu bir erdemli yaşantı şekli mümkün değildir.⁹⁶ Yetimin bu erdemleri ahlâki olgunluk yolculuğunda içselleştirmesi gerekmektedir. Yetim, yetişkinlik çağına erdiğinde edinmesi gereken erdemleri kuracağı yuvada da devam ettirmeli kendi çocuklarına, ailesine aşılmalıdır. Hem ailesi hem de toplum ve gelecek nesiller bundan abad olurlar.⁹⁷ Yetimin mutlu olması demek onun içinde yaşadığı toplumunda huzurlu olması demektir. Huzur için oluşturulmuş ahlâki kaidelere uyması gerekir. Bunun için gerekli eğitimler verilmelidir. Yetimlerin olduğu memleketin huzuru için yetiminde toplumun diğer fertleri gibi huzurlu olması gerekir. İnsanı yücelten erdemli davranışların kazanımı yetim çocuklarada verilmeli ve bu küçük yaşta yapılmalıdır.⁹⁸ Erdemli davranışların hepsini kapsayan adalet erdeminin yetime yaşadığı sosyal ortamda özellikle küçük yaşta arkadaş ortamında aşılması gerekir.⁹⁹ Yetimde diğer her çocuk gibi temel hak ve hürriyetlerine sahiptir. Yaşadığı toplumun yetime yetiminde yaşadığı topluma karşı sorumlulukları ve görevleri vardır. Küçüklüğünde himayeye muhtaç iken hak ve hukuku korunan yetim ait olduğu toplum ile güzel ilişkiler içinde olacaktır. Yetim de kendisine adaletle davranıldığı gibi insanlara ve kendi gibi yetimlere adaletle davranacaktır. Yetime sağlıklı bir dini eğitim verilirken hak ve hukukun önemi de davranışlarla ve söylemlerle

⁹⁵ Kemal Göz, *İslâm Felsefesinde Ahlâkın Temel Paradigmaları* (Ankara: Fecr Yayınları, 2026), s. 63-65, 73-75.; a. mlf., *Erdemli Ol* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), s. 75-104.; Kemal Göz-Osman Mutluel, *Felsefeye Giriş* (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2019), s. 80-88.

⁹⁶ Rukiye Karabulut, “Medinetü’l-Fâzıla Ekseninde Devlet Utopia Toplum Tasarısı”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (30 Haziran 2024), s. 414.

⁹⁷ Kemal Göz, “Kınalızade’nin Aile Ahlakına Bakışı”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Haziran 2020), s. 14.

⁹⁸ a.mlf., “Denizlili Mehmet Fevzi Efendi’nin ‘Hadâik-i Hamîdiyye Nâm Ahlâk Risalesi’ Çerçevesinde Ahlâki Erdemler”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic* 9/2 (Winter 2014), s. 720-724.

⁹⁹ a.mlf., “Toplumsal Değerler Bağlamında Yaşama Hürriyeti”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (Şubat 2014), s. 91.

aşılmalıdır.¹⁰⁰ Yetimler Sosyal Hizmetlerde veya hamiliğini üstlenen ailelerde içinde yaşadığı toplumla bütünleşebilmesi için gereken değerleri edinmelidir. Dürüstlük, kardeşlik, yardımseverlik, adalet, şefkat gibi erdemler yetim çocuklara benimsetilmelidir. Bu erdemlerle yetişen yetimler kendilerini ve ait olduğu toplumu huzurlu kılar. Yazık ki bu yüzyılda birlikte yaşama kültürü neredeyse ölmüş durumdadır. Oysa eskiden insanlar birbirinin herşeyine koşardı. Şimdi aşırı bir bencillik ve menfaat insanlar arasında hakim. Yetim de bu durumdan nasibini alacaktır. Ancak iyi eğitimciler sayesinde hayatı ve insanların her türlüünü doğru tanıtmak şartıyla yetimler insani değerlerini yitirmeden yetiştirilebilirler. Onlara sevgiyle yaklaşmak bunu mümkün kılacaktır. Özverili eğitimciler gerekmektedir. Hz. Muhammed (sav) dönemindeki Erdemliler Topluluğunun mensupları bu devirde de yetiştirilmelidir. Yetimler bunun güçlü müdevimi neden olmasın?¹⁰¹ Yetimler hangi terbiyede yetişirse yetişkinlik çağında onu sergileyecektir. Kırgız çocukları Sovyet Rusya'nın kurduğu yetimhanelerde büyüncü onları görüşlerini benimsemişlerdir. O zaman yetimlere İslâmi bir zihniyet ve vatan, millet sevgisiyle birlikte erdemler öğretilmelidir. Bu günün çocukları ve yetimleri yarının yetişkinleri ve söz söyleyicileri olacaklardır.¹⁰² Sosyal Hizmetlerde bulunan yetimlere cinsiyet nedir anlatılmalıdır. Kız ne? Erkek ne? Aralarındaki fark nedir? Bu cinsiyet farklılığına dayanarak erkekler kızların yanında, kızlar erkelerin yanında, akraba olan karşı cins ve olmayan karşı cins karşısında, akrabalığın derecesine göre nasıl hareket edilir, oturulur, kalkılır, konuşulur? Bunlar öğretilmelidir. İnsanın bedeni özelidir. İzin almadan hiç kimse şefkat ile öpmek dahi olsa yetimden izin istemelidir. Mahremiyet kavramına aşına olan ve buna önem verenler iffet konusunda önemseyecektir. Çünkü fitri sebeplerle yanlış bir yönelim yetimi çok farklı zorluklara yönlendirir. İslâm'da aile kurumunun önemi gençlikle beraber meşru zemin içinde, güven, saygı, sevgi, hoşgörü temelli bir birlikteliğe nikah akti ile adım atmanın Allah'ın ademoğluna sunduğu nimetlerden biri olduğu öğretilmelidir. Ayrıca yetimhaneye farklı illerde verilen kardeşlerin, evlatlık verilenlerin nesebinin ne olduğu kayıtlara geçmeli ve dikkat edilmelidir. Yarın kardeşler birbirini tanıсын, bulsun. En önemlisi farklı yetimhanelerde büyüdüğü için aynı anne-babadan olduğunu bilmeden yapılacak evliliğin önüne geçilmiş olur. Bütün elçiler Allah'a dua ederken soyundan hayırlı nesiller çıkmasını istemiştir. Yetimlere ve

¹⁰⁰ Mustafa Baş, "Güven Toplumu Oluşturmanın Temel İlkeleri (Samimiyet, Kardeşlik, Adalet ve Müsavat)", *Edebali İslamiyat Dergisi* 1/1 (Mayıs 2017), s. 135.

¹⁰¹ Kemal Göz, "Birlikte Yaşama Kültürü Açısından Hıfu'l- Fudûl", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10 (2016), s. 113-124.

¹⁰² a.mlf., "Ana Çizgileriyle Kırgız Edebiyatı ve Yeniden Okuma Denemesi". *Gazi Türkiyat* 17 (Aralık 2015), s. 106.

çocuklara bir toplumda iyi sahip çıkmalı ki o toplum kimliğini yitirmeden, sapkınlığa düşmeden ilerleyebilsin. İffetli bir nesil diğer değerleride dikkatle yaşayan bir nesildir.¹⁰³

Çocuğun, yemekten maksadın sadece lezzet değil sağlıklı yaşamak olduğunu bilmesi gerekir.¹⁰⁴ Bebeklik döneminden okul öncesi döneme kadar ve okul dönemi, ergenlik gibi dönemlerde yetimlerde dahil bütün çocuklar sağlıklı beslenmeye yönlendirilmelidir.¹⁰⁵ 21. yy 'ın rahatsızlığı olan obezitenin önüne de böyle geçilebilir. Çocuk lezzet müptelası olmamalıdır. Sağlık için açlığında gerekli olduğu hatta İslâm dininin oruç denen bir ibadet ortaya koyarak insanı maddi ve manevi ıslah ettiği anlatılmalıdır. Sevgi ve değer görme duyguları konusunda diğer çocuklar kadar olamayan yetim çocuklarda bu duyguların yetersizliğine karşın yemeğe düşkün olup teselliyi yemekte arayabilir. Özellikle bir aile sahibiyken bir kaza sonucu yaşanan ölüm sonrası çocuğun ortada kalması. Anne- babasını artık görememesi, onların gelemeyeceğini bilmesi çocuk için elbette bir travma oluşturacaktır. Bir anda yetim kalmak duygusal boşluğa sebep olur ve yemeğe yönelebilir. Ya da bebeklik çağında yetimhaneye gemiş olsada yeterli sevgiyle büyümemiş, kendini ifade edememiştir, çekinmiştir. Kendini yemekle teselli edebilir. Dahada kötüsü yaşadığı bir zorbalık dahi yetimi aşırı yemek yemeye yönlendirebilir. Elde edemediği mutluluğu yemekte bulmak. Yemek yerken mutlu olmak. Bunlar yemek yemeyi obezite hastalığına kadar götürebilir. Öncelikle yaşanan kayıpları kabullenip hayata bağlanmayı öğrenmeli. Yine en önemli faktör Allah'a dayanmak ve dinden yardım almaktır. Bu gibi zorlukların üstesinden gelmenin en iyi yolu insanın kendi içinden geçenleri bile anlamlandıramadığı zaman anlamlandıran, bilen bir Yaratıcı olduğunu bilmek, yardımcı olacağını, yalnız bırakmayacağını, Onun yaptığı her işte bir hikmet olduğu bilincini taşımak bu yükü , bu acıyı hafifletecektir. Yine hayatın anlamının yemek yemek değil yaşamak için yemek gerektiğini öğretmek gerekir. Küçük yaşlarda edindiği yeme alışkanlığı ilerde de etkili olacaktır. Yetim çocuklar bunu bilip ona göre beslenmelerine dikkat etmelidir. Velisi, vasisi, bakımını yapan kurum bu bilinci yetim çocuğa yerleştirmelidir. Sağlıklı bir yaşlılık için sağlıklı bir beslenme alışkanlığı olmalıdır. Tusî, çocuğa verilecek sabah yemeğinin akşamdan daha hafif olmasını tavsiye eder. Çünkü sabah çok yerse tembelleşeceğini, kalın kafalı olacağını, öğrenmesini engelleyeceğini ve dinç olamayacağını söyler. Hazmını bitirmeden başka yemek yemek, acıkmadan yemek doğru değildir. Kaldı ki akşam uyurken hazım daha kolay olur.¹⁰⁶

¹⁰³ Mehmet Naim Boz, age, s. 76-101.

¹⁰⁴ Nasîruddin Tusî, age, s. 209.

¹⁰⁵ Emre Kaya- Bülent Uludağ, "Okul Öncesi Dönemde Obezitenin Eğitim Üzerine Etkisi", *Social Science Development Journal* 9/45 (Temmuz 2024), s. 86-88.

¹⁰⁶ Nasîruddin Tusî, age, s. 210.; Ayşe Sıdıka Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), s. 380-381.; Erzurum'lu İbrahim Hakkı Hazretleri, *Marifetnâme*, sad. Durali Yılmaz- Hüsnü Kılıç (İstanbul:

Tusî, Selçuklu döneminde yaşamış bir düşünürdür. Selçuklular kuşluk ve akşam olmak üzere iki öğün yemek yerd ve yemekleri genelde yoğurt, süt ile yapılan, süslenen, içilen yemeklerden olurdu.¹⁰⁷ Çocuğun çok et yememesi gerektiğini böylece canlı ve çevik olacağını söyler.¹⁰⁸ Özellikle kızarmış et yemek yine hazmı zorlaştıracığı için başka bir yiyecek yenirse onu hazmedemez. Kızarmış et tek başına kafi bir besindir. Yanına yardımcı yemek gerektirmez.¹⁰⁹ Et yemekleri, koyun, sakatat, tavuk, kaz Selçuklu mutfağında ağırlıklı besinlerdir.¹¹⁰ 21. yüzyılda sabah kahvaltısında iyi beslenen yani bir günde alması gereken kalorinin hatırı sayılır kısmını sabah tüketenler diğer öğünlerde çok acıkıyor.¹¹¹ Selçuklu mutfağında yoğurt, et ağırlıklı yemeklerin olması gün içinde insanı uykuya meylettirebilir. Yemek yerken su içme alışkanlığı olmamalıdır. Yemek yerken çok su içmek yemeğin sindirimini zorlaştırabilir. Hastalığı tetikleyebilir.¹¹² Yemekten sonra içmesini uygun görür. Tatlıdan, meyveden çocuğun men edilmesini söyler ve tatlı çeşitlerinin çabuk dönüştürülen yiyecekler arasında olması dolayısıyla bunu uygun görmez. Zira bu çağda aşırı şekerli besin tüketimi vücutta hemen yağa dönüşmektedir. Tatlıyı yemekten önce yerse mide onun hazmıyla uğraşmak zorunda olduğu için başka besin istemez. İştah kesilir.¹¹³ Çocuklar bu çağda çukolata ve diğer tatlı gıdaları çok tükettiği zaman obezite, şeker hastalığı, kolesterol vs. gibi bir çok rahatsızlığa yakalanmaktadır. Hem çok tok olan aç olan ile empati kuramaz kendi ile meşguliyetten çevresini düşünemez olur. Ebeveyn sevgisi ile ilişkisi diğer çocuklara göre hiç olmayan yada az olan yetim çocukların bu konudaki eğitimine de hassasiyet gösterilmelidir. Yetim çocuklar, Yetimhanede iseler çocuk sayısının çok olması dolayısıyla görevliler çocuğun çok fazla şekerli yiyecek tüketimi yaptığını kontrol etmekte zorlanabilirler. Ancak bazı çocukların dikkatle gözlemlendiğinde aşırı kilo aldığı buna bağlı olarak şekerini ne kadar tükettiği kontrol edilebilir. Yetimhanede görevli aşçıların gıda mühendislerinin uyarısına son derece dikkat ederek menü hazırlamaları en güzel

Çelik Yayınevi, 2011), s. 360.; Ebu Zeyd Ahmed El- Belhî, *Beden ve Ruh Sağlığı*, çev. Muhammet Uysal (İstanbul: Endülüs Yayınevi, 2023), s. 97-100.

¹⁰⁷ Yılmaz Seçim, “Selçuklu ve Osmanlı Mutfaklarının Gastronomi Açısından Değerlendirilmesi”, *Journal of Tourism Theory and Research* 4/2 (Temmuz 2018), s. 125.; Yasemin Solmaz- Dilek Dülger Altınar, “Türk Mutfak Kültürü ve Beslenme Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi* 1/3 (Aralık 2018), s. 112.

¹⁰⁸ Nasîruddin Tusî, age, s. 210.; Ayşe Sıdika Oktay, age, s. 381.

¹⁰⁹ Ebu Zeyd Ahmed El- Belhî, age, s. 104.

¹¹⁰ Melike Soy-Serkan Şengül, “Türkiye Selçuklu Mutfakına Özgü Yiyecek ve İçecek Sunan İşletmeler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Aydın Gastronomy* 8/2 (Temmuz 2024), s. 310-311.

¹¹¹ Sağlık, Moda, Güzellik, İlişkiler, Lezzetler ve Hayata Dair Her Şey! NTV Haber (N-Life), “Kahvaltı mı Akşam Yemeği mi?” (Erişim 8 Ağustos 2024).

¹¹² Home Haberler, “Yemek Yerken Su İçmek Zararlı mı?” (Erişim 8 Ağustos 2024).; Nasîruddin Tusî, age, s. 210.; Ayşe Sıdika Oktay, age, s. 381.; Erzurum’lu İbrahim Hakkı Hazretleri, age, s. 361.

¹¹³ Sevil Karahan Yılmaz- Hülya Gökmen Özel, “Okul Çağı Çocuklarda Şekerli İçecek Tüketimi ile Obezite Riski Arasındaki İlişki”, *Beslenme ve Diyet Dergisi* 44/1 (2016), s. 4-8.; Nasîruddin Tusî, age, s. 210.; Ayşe Sıdika Oktay, age, s. 381.; Ebu Zeyd Ahmed El- Belhî, age, s. 104.

sağlık tedbirlerindedir. Çocukların gelişimlerine göre ne kadar besin almaları gerektiği kontrol edilmelidir. Yetimler özellikle Allah'ın bir emaneti olmaları dolayısıyla bakımını üstlenen kişilerce üzerinde hassasiyetle durulması gereken kişilerdir. Zayıf olan, besine ihtiyacı olan çocuklarda ona göre beslenmeli, büyüme çağında sağlıklı gelişmesi sağlanmalıdır. Tusî, çok acıkmadan yemek yememek gerektiğini, çocuğun eğlence ve kötü sözden uzak tutulmasını ve haram oyunlardan men edilmesi gerektiğini söyler. Çocuğun çok uyumasına izin verilmemelidir. Çünkü o zaman hafızası ölür ve hareketleri yavaşlar, der.¹¹⁴ Geceleri çok uyumasına izin verilmemeli, gündüzleri ise -mecburi bir sebep yok ise- hiç uyumaması sağlanmalıdır.¹¹⁵ Uyumak faydalıdır ancak gereğinden fazla uyumak çok zararlıdır: Zihin anlamada sıkıntı yaşar, hastalık yapar, organlar yavaş hareket eder, algılama yavaşlar, yüz buruşur, vücut derisi sarkar. Eğer ki gündüz vakti uyku uyumak gerekiyorsa zeval vakti denen vakitte uyumak daha iyidir. Zira insan bu vakitte çok yorulmuştur. Dinlenmek için biraz uyku bu vakitte idealdir.¹¹⁶ Kaldı ki aşırı uyumak bir psikolojik sıkıntı belirtisi olabilir. Yetimin uyku vakti ve düzeni görevlilerce dikkatle takip edilmelidir. Gece uyumakta zorlanan yetimler yine görevlilerin kontrolünde olmalı uyuması için gerekli yardımlar yapılmalıdır. Yoğurt yedirerek, süt içirilerek, hikaye okunarak, sevgi ihtiyacı varsa elini tutarak ya da başını okşayarak uyuması sağlanabilir. Aşırı yemek yemek, acıkmadan yemek yemek mideyi yoracaktır. Midedeki yemek sindirilmeden başka yemek yenmesi sağlığı tehlikeye sokar, kilo aldırır.¹¹⁷

Gencin içkili meclislere götürülmesi sonucu ahlâkının bozulacağını belirtir.¹¹⁸ Çocuklar sarhoşluk veren şeylerden uzak tutulmalıdır. Yetişkinlerde dahil çocuklara ve yetim çocuklara bu konuda dikkat etmek gerekir. Çocuklar alkole alıştırsa bu onlarda korku, ahlâk düşüklüğü, terbiyesizlik, düşük seviyeli davranışlara sebep olur. Böylece bu davranışlar sürekli yapıldığında çocuğun karakterine dönüşür. Yetim çocuklarda dahil tüm çocuklar bu tarz grupların olduğu yerlere gönderilmesi doğru değildir. Yetim kaldıktan sonra üvey anne ya da üvey baba ile mutlu olamayan, geçinemeyen çocuklar uyuşturucu, alkol, kumar, sigara gibi zararlı alışkanlıklara müptela olabiliyorlar. Yetim çocuk böyle bir durumda ya kabuğuna çekiliyor ya da sürekli evde agresif tavırlar sergileyerek en sonunda evden kaçıp sokak çocuğu olabiliyorlar.¹¹⁹ Alkole alışan yetimleri burdan çekip almak ailesi olan çocuklara nazaran daha

¹¹⁴ Nasîruddin Tusî, age, s. 210.

¹¹⁵ Ayşe Sıdıka Oktay, age, s. 381-382.

¹¹⁶ Ebu Zeyd Ahmed El- Belhî, age, s. 122.

¹¹⁷ Ayten Altıntaş, "İbn Sînâ'nın Kısa Hayat Hikayesi ve Hıfzı Sıhhat", *Anadolu Tıbbı Dergisi* 1/1 (Nisan 2022), s. 85.

¹¹⁸ Nasîruddin Tusî, age, s. 210.

¹¹⁹ Mehmet Meder, "Sokak Çocuklarının Sosyo Kültürel ve Ekonomik Özellikleri Açısından İncelenmesi Ankara ve Sakarya Örneği", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları* 8 (Haziran 2008), s. 205.

zor olur. Hayasız anlatımların olduğu yerlerde durmamalıdır.¹²⁰ Zira onların hayatında ebeveyn sevgisi noksanlığı vardır. Gerçi çocukların güçlü bir kişiliğe sahip olması ya da olmaması da bunda etkendir.

Kendi akranlarına ve büyüklere karşı edepli davranmaları, saygılı olması öğretilmelidir. Sahip olduğu cinsel kimliğe aykırı şekilde giyinmemesi gerektiğini belirtir. Böylece cinsel kimliğiyle barışık gelişir. Çocuk karşı cinsin kimliğine bürünme gibi bir ruhsal rahatsızlıktan uzak durur. Afetler, savaşlar sonucunda dahil yetim kalan çocuklar cinsel istismara uğrayarak, kişilik gelişimi, güven, düzgün cinsel kimlik gelişimi mümkün değildir.¹²¹ Kimseyle alay etmemelidir. Büyüklere hitabında siz ifadesini kullanmalı, dedikodudan kaçınmalı, anlayışlı ve uygun tonda bir sesle konuşmalı, büyükleriyle kaba ve amiyane şekilde tartışmamalıdır her lafa atılmamalı iyice dinlemeli, konuştuğu kadar başkalarını da dinlemeye önem vermelidir.¹²² Bu konuda yetimlere terbiye verecek kişiler onların eğitimcileridir. Eğitimleri sevgi ve şefkatle vermeliler. Yetim söylenenleri benimsemelidir. Oyunlarla, hikâyelerle, ibretlik anlatılarla, ayet ve hadislerle anlatım desteklenmelidir.

Saçını başını taramamalı, kadınların elbiselerine benseyen kıyafetlerle süslenip püslenmemelidir. Vaktinden önce yüzük verilmemelidir.¹²³ Selçuklularda müslüman olması hasebiyle ve Hz. Muhammed'in müslümanın temiz olması gerektiğine dair hadislerinden yola çıkarak yine erkek- kadın fark etmez saç bakımına, taranmasına, kesim şekline dikkat edildiği göze çarpar. Sahabilerden bazısı da bazı rivayetlerde de saç bakımına izin verilmemesinden yola çıkarak saçlarına bakmamışlardır. Peygamberin saç bakımına izin vermesine bakılırsa hergün saç taramakta bir beis yoktur. Hatta saçları çok gür olan bir sahabinin sorusunu üzerine Resulullah (sav) saçlarını hergün taramasını ve onlara güzel bakım yapmasını tavsiye eder. Burada yasak aşırı bakım dolayısıyla süse düşkünlük yasaklanmıştır.¹²⁴ Her şeyin aşırısı zarardır. Tusî'de saç taranmaması gerektiğini söylediği ifadesinin arkasından kadınlara benzer kıyafetlerle süslenilmemesi gerektiğini belirttiğine göre erkek çocuğunun cinsel kimliğini öne çıkaracak şekilde eğitim gerektiği anlaşılmaktadır. Kadınlara ait süslerle süslenmesi cinsel kimlik karmaşasına sebep olabilir. Erkek çocuğu erkek gibi kız çocuğu kız gibi yetiştirilmelidir. Oğuzlarda erkek çocuk at biner silah kuşanır. Kız anasının yanında ev işlerini öğrenir. Selçuklular çocuklarına törelerine göre terbiye ve eğitim verirlerdi. Selçuklu sultanları

¹²⁰ Ayşe Sıdika Oktay, age, s. 381.

¹²¹ Nasiruddin Tusî, age, s. 210.; Mehmet Naim Boz, "İslâm Hukuku Açısından Yetimlere Yönelik Çağdaş Tehditlerin Analizi", *Edebali İslamiyat Dergisi* 5/2 (Kasım 2021), s. 45.

¹²² Ayşe Sıdika Oktay, age, s. 390-394.; Nasiruddin Tusî, age, s. 215-217.

¹²³ Nasiruddin Tusî, age, s. 211.

¹²⁴ Yusuf Ziya Keskin, "Hz. Peygamber (s.a.v) Döneminde Saç Bakımı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2011), s. 10.

evlatlarını yetiştirmek üzere Atabey görevlendirirdi.¹²⁵ Erkek çocuk daha ziyade savaşçı bir yapıda yetiştirilmeye gayret edilmiştir. Saç taranmışsada temizliğe dikkat edecek şekilde ve dağınıklıktan kurtulacak kadar olmalıdır. Aşırısı feminen bir davranış şekli olabilir. Yetim çocuklar, öz bakım becerilerinde yeterli durumdadır. Onlarla ilgilenen bakıcılar bu konuda onlara gerekli deneyimi edinmeleri için destek olur. Yetim tam başaramadığı yerde yine bakıcılar ve akranlarının yardımıyla öz bakım becerisinde gereken yeterliğe ulaşır. Yetimhanede baskıcı ebeveyn olmadığı için çocuklar bağımlı değildir. Kendi işini halletmek zorundadır. Çok küçük yaşlarda başlayan öz bakım becerileri ilerleyen yaşlarda çocuklarda yerleşmiş olacak ve öz bakımları konusunda ihtiyatlı olacaklardır.¹²⁶ Tusî, öz bakım becerisiyle ilgili yorum yapmamıştır. Zira o dönemler teknolojinin rahatlığı yoktu. Çocuklar çok meşgul olan ebeveynlerinin yanı sıra öz bakım becerilerini zaten kendileri yapıyorlardı. Teknolojinin verdiği rahatlıkla kendisine farklı meşkale arayan anneler çocuklarının kendileri yapmaları gereken işlerini de üstlenerek bir nevi psikolojik rahatlama hissettiler. Çocuklara zamanı gelmeden yüzük verilmemesi meselesini açıklarken Selçuklu döneminde yüzüğün ne anlam ifade ettiğini bilmekte fayda vardır. Sultan'ın yüzüğünü elinde tutan kişi onun adına yüzüğü kullanarak iş yapabiliyordu. Yani sultanın kullandığı yetkileri yüzüğü taşıyanda kullanabiliyordu. O dönem aç gözlü devlet adamlarının eline geçen Sultan yüzükleri nice insanların sonuna hüküm veren kararlarda kullanılmıştır. Bir haberin doğruluğunu kanıtlanması için Sultan yüzüğü kullanılmıştır. Sultanların yüzüğü gibi Halife'nin yüzüğünde kutsal sayılmıştır. Vezirlere, eyaletlere atanan vailerde işini yürütmesinde meşruiyet göstergesi olarak yüzük verilirdi. Evlilik, nikah göstergesi olarakta takılırdı. İslâm devlet geleneklerine nazar edildiğinde yüzüğün kaşının altında zehir taşındığı görülmektedir.¹²⁷ Önemli evrakların üzerine mum tarzında yumuşak bir madde damlatılıp hatem (yüzük) ile mühürlenirdi. Sultanlarda yüzüğü zümrütler ve daha nice mücevherlerle süsletir sultan olmanın nişanesi olarak kullanırlardı.¹²⁸ Peygamber dahi eşlerinin gönlünü hoş edip sevgisini göstermek için eşlerine içlerinden hangisine yüzük veriyse en çok onu sevdiğini söyleyerek hepsine yüzük vermiş ve gönüllerini hoş etmiştir.¹²⁹ Yüzük her halükârda taşınması sorumluluk isteyen bir iş olması dolayısıyla

¹²⁵ Yavuz Ercan Gül, "Eski Türk Kültüründe Terbiye Kavramı ve Terbiye Yöntemleri", *EKEV Akademi Dergisi* 82 (Haziran 2020), s. 539-540.

¹²⁶ Çağlayan Dinçer vd., "Okul Öncesi Dönem Çocukları (36-72 Ay) için Öz bakım Becerileri Ölçeği- Öğretmen Formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması", *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 45/45 (Ocak 2017), s. 61.

¹²⁷ Ahmet Kütük, "İslam Türk Devlet ve Toplum Geleneğinde Yüzük ve Hukuki Mahiyeti", *Türkiyat Mecmuası* 27/2 (Aralık 2017), s. 197-201.

¹²⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), s. 520.

¹²⁹ Erol Çöm, *16. Yüzyıl Ahlâkî Mesnevîleri ve Şemseddîn-i Sivâsî'nin İbret-Nümâ Adlı Mesnevîsi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), s. 86.

çocukların bu sorumluluk için henüz küçük olması hasebiyle uygun görülmemiştir. Yetim çocuklarında bu konuda diğer çocuklardan ayrı tutmak olmaz. Onlara taşıyabilecekleri sorumluluklar verilmelidir. Gücünün üstünde, tehlike arzeden, çocuğun hayatını tehlikeye sokma ihtimali olan sorumluluklar çocuklara verilmemelidir. Zaten yetimler kaldıkları kurumlarda sorumluluk duygusuyla yetiştirilmektedir.

Çocuk çok rahata alıştırmamalıdır. İnsanın hayatında zor anlarda vardır. Çok rahat büyüyenler zorla karşılaşınca ya depresyona girer yada intihar eder. Rahata alışarak büyüyen çocuğun terbiye edilmesi zordur. Ancak çocuk ileriki yaşlarda terbiyesiz alışkanlıklar edindiğini kendisi farkedip bundan uzaklaşırsa ve iyi insanlara muhabbet ederse kendini düzeltebilir.¹³⁰ Aslında bu mevzuda yetim çocuklar ebeveynleri olan çocuklara göre avantajlıdır. Çünkü onlar kendilerine acı gelen kimsesizliği çok küçük yaşlarda hissederek büyümüşlerdir. Onları şımartacak kimseleri pek olmamıştır. Kısaca ızdırap, acı denilen şeyle diğer çocuklara nazaran daha erken tanışmış ve ruhları çabuk olgunlaşmıştır. Çıtkırıldım değildirler. Osmanlı Döneminde Darülacezelerde Darussınai Mektepleri mevcuttu. Bu mekteplerde yetimler hem meslek öğrenir hem sosyal yaşantıları sağlıklı ilerliyor hem de imal ettikleri ürünlerdein satımından para kazanıyorlardı. Artık dışarıdan giyim almıyorlar çünkü kendileri ürettiyordu. Kazandıkları paranın cüzi bir miktarını da Darülacezeye gelir olarak bırakıyorlardı. Öyle teşkilatlı bir mektep ki yetimlerin kazandığı paranın yetecek kadarını onlara veriyor ileride iş kurma imkanları için kazançlarının geri kalanını onlar adına yine onlara verilmek üzere saklıyorlardı.¹³¹ Aynı zamanda bir sanata yönelmeli ve onda uzmanlaşmalıdır. Yetişkinlik çağında hayatını kazanacak ve kurduğu yuvasını geçindirecek bir işi olsun. Bir meşguliyeti, bir faydası, içinde yaşadığı insanlara bir hizmet edecek işi olsun.¹³² Yetimler yeteneklerinin olduğu bir sanat dalına okuldayken öğretmenleri tarafından yönlendiriliyorlar. Osmanlı döneminde Ahmet Şükrü bey diğer yetim barındıran müesseseler nazaran Darüleytam çocuklara eğitim ve sanat, zanaat öğrettiğini belirtmiştir. Zira diğer yetimhaneler sadece yaşamalarını sağlayıp, yedirip, içirmiştir. Darüleytamlarda ki çocuklar burdaki eğitimlerle vatanına milletine hayırlı evlat olarak yetiştirilmişlerdir.¹³³

Tusî'ye göre çocuğa ata binmesi, idman, yürüme gibi sporlar öğretilmelidir. Oturma, kalkma, konuşma terbiyesi öğretilmelidir. Çirkin lafları öğrenmesine izin verilmemelidir. Gayrı ahlâki eğlencelere alıştırmamalıdır. Edindiği bu alışkanlık onun ahlâkını olumsuz etkiler.

¹³⁰ Nasîruddin Tusî, age, s. 214-215.

¹³¹ İzzettin As, age, s. 91.

¹³² Nasîruddin Tusî, age, s. 214-215.

¹³³ Ersin Müezzinoğlu, "I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Himayesi ve Eğitimi: Darüleytamlar", *History Studies* 4/1 (2012), s. 410.

Haram bir yaşantının, insanı mutsuzluğa itecek bir yaşantının içine çeker. Sonunda kötü alışkanlıkların müptelası haline getirir. Yetimin terbiyesinde bu konulara önem verilmeli ve İslâm'ın haram kıldığı yaşantıların insan onurunu zedelediği anlatılmalıdır. Çünkü İslâm insan onuruna yakışır şekilde yaşama kuralları belirlemiştir. Bu yetimin zihnine iyice yerleştirilmelidir. Ciddiyetten uzak kalmamalıdır. Ciddiyetten uzak insanlar toplumda kaale alınmazlar. Oysa bir yetimi yetiştirmeye aday olan insanlar arkalarında hayırlı bir insan yetiştirmiş olmak ister. Yetimin akli başında, hayatı ciddiye alan tutumu din algısını ve insanlarla sosyal ilişkisini de olumlu etkileyecektir. Topluma, milletine faydalı bir birey olarak yetiştiği için toplum sevinecek, güzel ahlâkı ve terbiyesiyle de saygınlık kazanacaktır. Yaptığı hiçbir işi önemsemeyen lakayt insanlar toplumda sevimsizdirler. Yetim bunlara dikkat edilerek yetiştirilmelidir. Gerekli sorumluluklarını ve beklenen ahlâki davranışı sergilemedikçe yemek verilmemelidir. Tusî'nin çocuklar için yaptığı bu yorum pek uygun görünmemektedir. Belki o devirde bu ceza şartlarına göre etkili olabilir. Ama çocukları yemek vermemekle cezalandırmak doğru bir davranış değildir. Belki tabağındaki yemeği bitirmez ise sevdiği dondurmadan yiyemeyeceği belirtilerek tabağını bitirmesi yada yiyeceği kadar yemek alması davranışı kazandırılabilir. Ama gelişim çağındaki çocukları yemek vermemekle cezalandırmak uygun görülmemektedir. Hele bu yaptırımı yetimlere uygulamak çok gaddarca olur. Hatta gaddar tabiatlı insanlara yol açar. Yetim incinmemelidir. Kalbi naiftir. Hoyratça kırmamalı, arsızlaştırılmamalıdır. Yaptığı davranış terbiye kurallarına aykırı olmasada gizlice yapmasına karşı durulmalıdır. Çirkin bir davranış edinirse gizlemeyi öğrendiği için yine gizlemesine engel olmak gerekir. Yetim kendisini yetiştiren kişilerden gizli saklı iş yapmamalıdır. Onların himayesindedir. Zira yetim oldukları için tehlikeli mihrakların odak noktası durumundadırlar. Bu tarz tehlikelerin içine düşmemek için hamilerinden izinsiz işlere bulaşmamalıdır. Çünkü hamileri yetimin sorumluluğunu alarak ona dair iyi niyetini en iyi şekilde göstermiştir. Pamuklu kumaşlardan, yazlı kışlı mevsimine uygun hoş kıyafetlere alıştırmamalıdır. Belki o dönem çocukları aşırı rahata alıştırmamanın yöntemlerinden biride budur. Bu çağda da çocuklara her istediğini vermenin doğru olmadığını uzmanlar belirtmektedir. Bu davranış çocukta tutarsızlık meydana getirecektir.¹³⁴ Hayatın zor şartları olduğunu, her istediğini elde edemeyeceğini çocuk bilmelidir. Yetimler sosyal kurumlarda yetişiyorsa zaten böyle bir lüks mümkün değil. Onları yetiştiren vasi ya da veli de buna dikkat etmelidir. Onların içinde de yetimi nazlayacak insan sayısı pek azdır.¹³⁵ Bu gün içinde binicilikte dahil bir çok spor dalına yönlendirilmesi karakter

¹³⁴ Sevcan Bayrak Çelik, “Çocuğun Beslenme Alışkanlığı Kazanmasında Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Önemi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 48 (2020), s. 351.

¹³⁵ Nasîruddin Tusî, age, s. 210.

gelişiminde olumlu etki bırakacaktır. Aynı zamanda yaşı geldiğinde ehliyet almalıdır. Selçuklular döneminde binicilik, çevgan, okçuluk, güreş, sürek avı, cirit, satranç gibi daha bir çok spor dallarına yöneldikleri görülür. Hatta bu faaliyetler Sultan tarafından desteklenip organize edilebilir. Sultan saraydan bile çıkarken ata binerek giderdi. Selçuklular sporcu tekkeleri açarlar ve sporcu yetiştirirler. Ata binmek o dönem hem spor hem zorunluluktur zira zamanın arabaları ve savaş araçları atlardır.¹³⁶ Bu gün için binicilik ve daha bir çok ata sporu spor olarak yapılmalıdır. Spor insana huzur ve zindelik verir. Bir spor dalında başarı elde etmek kişiye kendini gerçekleştirme hazzını tattırır. Belki hayatına bu yol da yön verir. Yetim çocuklar özellikle bu konu da yönlendirilmelidir. O başarı duygusunu, bir şeyler yapabilme, kendi adına, milleti adına vs. bir madalya kazanabilme duygusunu yaşamalıdır. Bu yetimlerin ruh dünyasına olumlu etki yapacaktır. Hem onlar böyle başarılar elde ettiğinde elinde böyle bir yetenek varken onu daha da ilerletmek isteyeceklerdir. Buna bağlanacaklardır. Zira hayatında kendini değerli hissettirecek bir şeyler bulmuştur. Spordaki başarısı hayata geliş amacına anlam katmasını sağlar. Bunun yanında yetimlere savunma sporları da öğretilmelidir. Bisiklete binme ve zamanı geldiğinde kendisi ehliyet almaya cesaret etmelidir. Yetim çocuklar buldukları kurumlarda yeteneklerine göre spor dallarına yönlendiriliyorlar bu onlar için çok iyi bir meşkeledir. Yine yetimlere terbiye veren kişiler nerde nasıl konuşmaları gerektiğini, nasıl söz alınacağını, alaylı konuşmanın, küfürlü konuşmanın doğru olmadığını vs. öğretmelidir. Çünkü ağaç yaş iken eğilir. Dil küfre alıştığında onu hemen bırakmak mümkün olmaz. Alışkanlıkların bırakılması – eğer istenirse- zaman alır. Yetime daha güzel şeyler öğretip gelişim görevlerini yerine getirmesi sağlanacakken kötü alışkanlıklarını bırakması için zaman harcamak onun hayatından çalmak demektir. O yüzden en güzeli kötü alışkanlık edinme durumlarının önüne geçilmesidir. Yetime eğitim terbiye eğitimi verilirken şefkat göstermeye dikkat etmeli, incitmeden, kırmadan anlatmak gerekir. Zira yetim, mahzundur, boynu büküktür. Saadet içerisinde aileler gördükçe onlara özentiyile bakıp dinler sonra kafasını yere eğer. Onu incitmek Allah gazabını çeker. Eğitim tatlılıkla yapılmalıdır. Tıpkı Hz. Muhammed (sav)’nin yaptığı gibi eğitmelidir.¹³⁷

Daha sonra da oturması ve kalkması insanlarla nasıl konuşacağı öğretilmelidir. Doğru da olsa yalanda olsa sürekli yemin etmeye alıştırılmamalıdır. Yetim çocuklar bu konuda şefkat görmediği simaları ikna için bunu çok kullanabilirler. Bu yüzden şefkatli ellere teslim edilmelidirler. Yalan söylemesine izin verilmemeli yalanın çirkinliği ona anlatılmalıdır.

¹³⁶ Ayhan Dever- Ahmet İslam, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kültüründe Spor Algısı”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/5 (Aralık 2015), s. 54-56.

¹³⁷ Yılmaz Çelik, “Asr-ı Saâdet’te Kimsesiz Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmetler”, *İstem* 28 (Aralık 2016), s. 372.

Çocuğa büyüklerin yanında edepli olması, çok konuşmanın iyi olmadığı, beddua ve kötü sözden uzak durması, zarif ve edepli konuşma gibi davranışların popüler ve hit olduğu benimsetilmelidir. Önder ve lider olan insanların çocuğuna bu konular daha iyi öğretilmelidir. Zira onlar toplum içinde göze batarlar. Çocuklarının mütevazi ve edepli oluşu diğer ebeveyn ve çocuklarda örnek olur. Özellikle önder ve liderlerin çocukları yetim çocuklarla bir araya getirilmeli ve onların yaptığı her vazifeyi yaptığını göstermeli hatta bazen sorumluluğunun onlardan fazla olduğunu hissettirmelidir. Terbiyesi ile onlara örnek olup onları içten etkilemelidir. Bir lider çocuğu olduğu için şımaradığını vazifelerine ve davranışlarına dikkat ettiğini göstermelidir. Bu da akran eğitimi açısından yetim çocuklara güzel etki edebilir. Yetim çocukların hayatında gerekli kazanımları onlara edindirecek, onları hayata hazırlayacak kişilerin yukarıda belirtildiği gibi dindar ve ahlâklı olması gerekir bunun yanında akıllı olmalı, ağırbaşlı, temiz, ekabirin ahlâkına sahip, oturup kalmasını ve konuşmasını bilenlerden olmalı, her kesimden insanla iletişim kurabilmeliler, ucuz ve hafif meşrep olmamalı, asil duruşlu, asil konuşuklu olmalı.

Tusî kendi döneminde dayağın varlığından ve nasıl olması gerektiğinden bahsetmiş ancak bu gün için bunu konuşmak mümkün değil. Çocuklar başkalarına yardım etmeye teşvik edilmelidir. Başka çocukları alaya alıp küçümsemesinin doğru olmadığı, iyiliğe iyilikle karşılık vermenin erdem aksi davranışın nankörlük olduğu öğretilmelidir. Böylelikle asalak bir yaşantı yerine kendisinin hayırlı bir eylemde bulunduğu yaşantıyı benimsemesi sağlanmış olur. Sosyal Hizmetlerde kalan yetim çocuklara, eğitmenlerinin refakatinde, mümkünse bu eğitmen dini hassasiyeti olan kişilerden olmalı, yardım dağıtım görevleri verilmelidir. Böylelikle yardım edilen insanların içinde olduğu sıkıntıları görmesi ve kendi haline şükretmesi, empati kurarak merhamet duygularının uyandırılması ve aşılması sağlanmış olur.

Çocukların altın, elmas, gümüş tarzı mücevherlere düşkün olmaması sağlanmalıdır. Maddeperest olmamalıdır.¹³⁸ Her sağlıklı ebeveyn çocuğunun manevi değerlerle donanmış olmasını ister ve bu yönde çaba sarfeder. Zira her insan neslinden gelenlerin hayır işleyen, hayır dua alan kişiler olmasını sevabından pay almayı, insan gibi onurlu bir yaşam yaşamalarını ister. Yeim çocuklar kendilerini kolayabilen bir ebeveyn sahibi olmasalarda bakımını üztlenen insanlarca faydalı insan olarak yetiştirilme gayretindedirler. Maddeye düşkün insanlarda çok başarılı olabilir ama insani değerleri yoksa menfaat için en değerli varlık olan insanı harcayabilirler. Yetim yetiştirilirken bu yüzden değerlerle de donatılması çabası vardır. İnsan tabiatı gereği kendisine mutluluk veren şeylere meyillidir. Ancak mutluluk veren şeyin sonu

¹³⁸ Nasîruddin Tusî, age, s. 212.

mutsuz bitecekse, acı verecekse bundan da uzak durmalıdır. Her şeyin fazlası zarardır. Zarar olan şey istenmemelidir. Maddiyat, ün bunlar hiçbir zaman insanı tatmin etmez. Hep daha fazlası istenir. Bu tatminsizlikse insan hayatında mutsuzluk yaratır. Arkaya dönüp bakıldığında elde edilenler çoktur ama mutluluk yoktur. Çünkü gözler elde edilemeyenlerde kalmıştır. O vakit insan hiçbir zaman tatminsizlik yaratmayan, hazzını aldıkça tatmin olduğu maneviyata yönelmelidir.¹³⁹ Yetimin yetiştirilirken mücevhere, takıya, maddeye düşkün biri olarak değil manevi değerlerle donanmış biri olarak yetiştirilmesi, onu yetiştirmeye namzet olanların hedefine ulaştığının göstergesidir.

Sürekli oyunla vakit geçirmemeli¹⁴⁰ sorumluklarını yerine getirmeyide öğrenmelidir. Bu çağda telefondan elini çekmeyen, sürekli ordaki oyunlarla gününü geçiren bir çocukta olumlu bir gelişimden söz edilemez. Dijital çağın çocukları her şeyin cevabı hazır olduğu için düşünmeye fırsatları olmuyor oysa insan düşünmeli düşünenler üretebilir. Yapılan bir araştırma çocuklarına dijital oyunlara çok bağımlı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Sürekli bu oyunları oynayan çocuklarda bu bağımlılık yüksek düzeydedir. Bu ise sosyalleşmeyi, iletişimi engeller. Çocuklar bundan sebep başkalarıyla empati kuramaz, kurmaz, kurmakta istemez. Sürekli bir kavgacı ruh hali, her an her söze muhalefet ve saldırma eylemi bu zararlardan bazılarıdır. Bu konuda ebeveynler oyunlara sınır koymalıdır.¹⁴¹ Yetim çocukların sorumluluğunu üstlenenlerde aynı şekilde sınır koymalı. Üstelik yetimler içlerindeki sevgi boşluğunu bu bağımlılıkla besleyip bile isteye bağımlı olmaya yönelebilir. Yine burda manevi değerlerin gerekliliği ortaya çıkar.

Sürekli oyunla vakit geçirip ders çalışmamaları doğru olmaz. Sorumluluklarının olduğunu bilmeliler. Oynayacakları oyunlarda psikolojilerinin olumsuz etkileneceği oyunları değil gelişimlerini destekleyecek oyunlar oynamalıdır. Seçilen oyuncaklar çocukların zihinsel ve bedensel gelişimlerine katkı sağlamalıdır. Her yaşa uygun oyuncak seçilmelidir. Yetim çocuklar için bu minvalde oyunlar tertip edilmelidir. Yetim çocuklar oyun arkadaşı konusunda dah şanslıdır. Yetimhanede oynayacak yaşlıları vardır. Birileri tarafından velayeti alınanlarsa bu kişilerce yönlendirilmelidir. Yetim çocuklarda diğer çocuklar gibi birbirleriyle oynayarak sosyalleşip oyunla hayata hazırlanabilir, kendi dünyalarını oluşturmaya başlayabilirler. Bebek diyeceğimiz çağda kendi kendine oynarken, üç- dört yaşlarında kendi gibi akranlarıyla oynarlar. Dört- beş yaşında kurallara uyar ve kural belirlerler. Dört- sekiz yaşlarda oyun arkadaşını

¹³⁹ Mehmet Vural (ed.), *Materyalizmin Türkiye'ye Girişi* (Ankara: Elis Yayınları, 2014), s. 28.

¹⁴⁰ Nasiruddin Tusî, age, s. 212.

¹⁴¹ Burcu Güvendi vd., "Ortaokul Öğrencilerinde Dijital Oyun Bağımlılığı ve Saldırganlık", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 11/18 (Haziran 2019), s. 1204-1210.

seçerken kendi cinsinden olanları seçmeye meyilli olurlar.¹⁴² Ama oyun bütün hayatı olmamalıdır. Bunun yanında çocuk sorumluluk almayıda yaşına uygun olacak şekilde becerebilmelidir.

Tusî'ye göre çocuk ebeveynlerine ve öğretmenine karşı derin bir saygı beslemelidir.¹⁴³ Aksi durumun son derece çirkin ve toplum tarafından kabul görmeyen bir davranış olduğu öğretilmelidir. Bu şekilde atasına ve hocasına hürmette itina gösteren bir davranış tarzı çocuğu erdemli yetiştirmeye yönlendirir. Erdemsiz davranışlardan uzak durur. Her manada yükselmesi için nefsine hakim olmayı, egosunu kontrol etmeyi öğrenir. Talip, hocasına itaatkâr olmalı. Hocası her ne öğretir ise onu öğrenmeli. Kalıcı öğrenme yüzyüze yapılan öğrenme şeklidir. Hocasıyla bizzat karşı karlıya yaptığı her türlü talim terbiye kalıcı ve güçlü bir şekilde hafızada yer eder. Öğrenci hocasının kendisine verdiğini eleştirmeden almalıdır. Öğretmeni öğrencisine hangi aşamaları kaydederek öğretim yapacağını bilendir. Öğretmeniyle sıkı bir iletişimi olmalıdır.¹⁴⁴ Yetim çocuklara; Öğretmenine saygılı olması, görünce ayağa kalkarak selamlaması, öğretmenin yanında saygılı biçimde çok konuşmaması, öğretmeni sormadan ileri geri her şeyi konuşmaması, söz almadan soru sormaması, öğretmenin yanında arkadaşlarıyla fısıltılı konuşmaması, anlatılanın doğrusunu biliyorsa bunu dalga geçer gibi söyleyip hocasını mahcup etmemesi, arkadaşlarının nazarında onu değersizleştirmemesi, hocasını dikkatle dinlemesi, öğretmenin canı sıkılmışsa buna hürmet göstermeli ve susarak saygı göstermesi, öğretmenin aleyhinde bir şey konuşulduğunu söyleyerek ya da bahane ederek öğretmene kabaca konuşmaması, öğretmeniyle nerede karşılaşırsa saygısını ifade edecek davranışı sergilemesi, öğretmeni zil çalıp çıkarken onunda dinlenmeye ihtiyacı olduğunu bilmeli ve onu lüzumsuz meşgul etmemesi, öğretmeni dışardayken onu işinden alıkoymamalı müsait olup sorana değin bildiği gibi hareket etmesi, öğretmene olduğu gibi öğretmenin yakınlarında hürmetli ve saygılı olması gerektiği öğretilmelidir. Yetim çocuğa; kendisinin yetişmesiyle ilgilenen büyüklerine karşın onların sözlerine uyması, isteklerini emir telakki etmesi, onların olduğu ortamda edeple oturup kalkması, sesini onlara yükseltmemesi, katiyyen onlara isimleriyle seslenmemesi, çağırdıkları zaman hemen gitmesi, hizmetlerini kusursuz yapması-hele yaşlandıklarında- izin vermedikleri şeyleri zorlamaması, onları kendisini korudukları gibi koruması, onlara kaba ve kırıcı konuşmaması, yaşlanıp yalnız kaldılarsa onları terkedip gitmemesi öğretilmelidir. Gerçi anlatılanlar bir ebeveyn için

¹⁴² Ayten Egemen vd., "Oyun, Oyuncak ve Çocuk", *Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 5/2 (2004), s. 40.

¹⁴³ Nasîruddin Tusî, age, s. 211.

¹⁴⁴ İbn Haldun, age, s. 990-992.

yapılması gerekenler gibi görünebilir ancak unutmamak gerekir ki yetim kimsesiz, bakımsız kaldığı zamanlarda bu kişiler ona merhamet edip kollamışlardır.¹⁴⁵ Denilebilir ki yetimi hoş tutup, güzelce yetiştiren bir yetim koruyucusuna ana-babadan daha çok hürmet gerektir. Zira ana- baba Allah'ın insan tabiatına koyduğu şefkatle yavrusunu sarıp sarmalarken yetime bakanın böyle bir zorunluluğu yoktur. Ama o merhemetle muamele edip hem Allah'ın rızası için hem de bir varlığı hayırlı yetiştirmek için elinden geleni yapmışsa en fazla hürmetide hak etmiştir.

Çocukluk dönemi bitince elde edilen servetin, yardımcıların, temizlikçilerin insanın hayatını kolaylaştırmak için var olduklarını anlatmak gerekir.¹⁴⁶ Tutumlu olmak sadece para yokken değil para varken de öğretilmelidir. Büyükler çocuklara tutumlu olmayı öğretmelidir. Son yüzyılda tüketici bir toplum olma yolunda ilerleyen insanlığa dur demek icap eder. Eskiden insanlar harcamalarına dikkat ederken şimdilerde yeni nesil alabildiğine sınırsız harcama yapıyor. Üstelik bunun önünü ve arkasını düşünmüyor. Şuursuz bir tüketim ortamında ananelerin, değerlerin korunması gerekmektedir. Yetimhanedeki çocuklara düzenli para verilir. Çocuklar bu paranın hepsini hemen harcamamalı yada her zaman hemen harcayıp bitirmemeli biriktirmeyi bilmelidir. Yetimler, verilen harçlıklardan tasarruf yapmayı öğrenmelidir. Yetime vasi ya da veli olan kişilerde onlara düzenli harçlık vererek parasını ne zamana kadar yetirmesi gerektiğini, bir kısmını tasarruf yaparak biriktirmesi gerektiğini öğretmelidir. Kısaca harçlığının hepsini harcamamalı bir kısmını artırmalıdır ki para biriktirmeyi, parayı yönetmeyi çocuk, küçük yaşlarda öğrenebilsin. Yetime kol kanat gerenler onları geleceğe hazırlamak adına, hayata atılma zamanlarına kadar hazırlamalıdır. Yetimlerde dahil tüm çocuklara istendik davranış sergilediklerinde ödül olarak para, maddi getirisi olan bir ödül verilirse çocuklar parayı amaç edinirler. Oysa para vs. bir amaç değil insan mutluluğu için bir araçtır.¹⁴⁷ Hizmet etmek için çalışan hizmetliler sayesinde işlerin daha kolaylaştığı anlatılmalıdır. Yetim her iş bölümünde çalışan insanın görevinin hayatı kolaylaştırdığını bilmeli ve her mesleğe hürmet beslemelidir. Toplumda bu görev paylaşımı daha az yorularak daha sağlıklı bir hayat yaşayabilmek anlamına gelmektedir. Bu, rahatlığa kapılıp ta büsbütün dünyaya meyletmemeli öbür dünya içinde yatırım yapmalıdır. Yani çocuk yetimhanede bir temizlikçinin olduğunu ve onun ortamın temizliği konusunda yetimin ve öğretmenlerinin işini kolaylaştırdığını bilmeli ama bu konuda üzerine düşen sorumluluğuda unutmamalıdır. Yetim çocuklara bu bilinç yine

¹⁴⁵ Erzurum'lu İbrahim Hakkı Hazretleri, age, s. 924-925.; Ayşe Sıdika Oktay, age, s. 401-405.

¹⁴⁶ Nasîruddîn Tusi, age, s. 212.

¹⁴⁷ Rahman Çakır, "Ebeveynlerin Harçlık Yönetimindeki Tutumlarının İncelenmesi", *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken* 12/1 (2020), s. 228-229.

manevi değerleri yüksek eğitimciler tarafından verilebilir. Yetim çocukların ebeveyn sevgisine olan ihtiyaçları sebebiyle boşluğa düşmesi engellenerek dünya hayatının geçici olduğu imtihan için gelindiği öğretilmelidir.

İlim öğrenme yolunda önce ahlâk sonra teorik felsefe ilimlerinden başlanması gerekir. Böylelikle çocuklar, çocuklukta sosyal öğrenme yoluyla edindiklerini biraz daha büyüdüklerinde uygulama alanı bulabilsin, işin teorisini kavrayabilsin. Yetimhanede ki çocuklarında bu eğitime çok küçük yaştan başlamaları gerek. Çocuğun hangi sanata meyli varsa ona yönlendirilmesi sağlanmalıdır. Yeteneği olan alana yöneldiğinde bu işteki başarıya daha çabuk ve kolay ulaşabileceği gibi kazandırdıklarından da faydalanır. Bunun yanında akademik manada yeteneği varsa da o yönlü eğitimine ağırlık vermek gerekir. Eğer çocuk belli bir sanata meyilli değilse zorlanmamalı ona uygun olan alana yönelmesi için çalışmalara devam edilmesi gerekir. Bir alanda başarıyı yakalarsa da burda sebat etmeli sürekli alan değiştirmemelidir. Böyle yaparsa ancak girdiği alanda donanımlı olabilir. İyice öğrenmeden başka alana girerse hepsinden azar azar ama yarım şekilde hiçbir şey öğrenemez. Hep yarım kalır tam olamaz.¹⁴⁸ Osmanlı Döneminde Darüleytamlarda dişçilik okullarında çocukların diş hastalıkları tedavi edilirken aynı zamanda onlara dişçilik öğretilirdi. Çiftçilik öğretilirdi. Çocuklar hem çalışmış hem tecrübe kazanmışlardır. Çiftçilik ve sanayi alanında daha sonra edindikleri tecrübeyle memleketlerine dönüp çalışmalar yapmışlardır. Kunderacı mekteplerinde hem tecrübe edinmişler hemde yetim çocukların ayakkabılarını üreterek yetimhanenin dışardan harcama yapmasını engellemişlerdir. Matbaada, fırında, tamirhane, marangozculuk, demircilik gibi daha bir çok meslek hakkında hizmet etmişler, kazanç sağlamışlar ve meslek edinmişlerdir.¹⁴⁹

Bu çağda da öğrendiği sanatla hayatını sürdürebileceği öğretilmektedir. Yetimhanedeki çocuklara da bu konuda yeteneklerine göre yönlendirilmektedirler. Böylelikle mutlu olacakları işe kendilerini vererek tecrübe edinirler. Geleceklerini inşa ederler. Elde ettiği bu geçim kapısı sayesinde de artık yaşı geldiğinde evlendirilip yuva kurmasına destek olunmalıdır. Yetim çocuklar içinde devlet bunu kontrol edebilmelidir. Yani evlilik konusunda toy olan bu çocuklar kendi başlarına bırakılmamalı vasiler veya bakımlarını yapan kurumlar tarafından doğru adım atmalarına yardımcı olunmalıdır. Her ne kadar 18 yaşında kendi başlarında olsalar hayat tecrübeleri yoktur. Buldukları yerlerdeki bakımlarını üstlenen insanlar ebeveynlik görevini yapar gibi kendi çocuğuna nasıl bir yuva kurma yardımında bulunuyorsa bu çocuklarada aynı yardımda bulunmalıdır. Yetimin malı dolayısıyla nikahlayıp yada birilerine nikahlayıp malından faydalanıp ona kötü davranılmamalıdır. Hele cahiliye devrindeki gibi nikah sonrası

¹⁴⁸ Nasiruddin Tusî, age, s. 213.; Ayşe Sıdıka Oktay, age, s. 382-385.

¹⁴⁹ İzzettin As, age, s. 248-254.

bir iftira ile yetimi başından atıp malına el koymak asla olmamalıdır. Yada mallarına sahip olmak için evlendirilmemeleri doğru değildir.¹⁵⁰

Kız çocuklarında aynı şekilde eğitilirken, evine bağlılığı, ağırbaşlı, ahlâklı olmaları öğretilmelidir.¹⁵¹ Yetim kız çocukları içinde bu böyledir. İyi yetişsinler ki kendi çocukları da, ölüm hariç diğer sebeplerle, kimsesiz kalmasin. Geleceğin annelerin de aile ve ev duyumu olsun. Tusî, kız çocuğunu yaşadığı döneme göre değerlendirmiştir. Kız çocukları daha pasif bir hayat yaşamıştır. Ancak ahlâklı ve iffetli, ağırbaşlı, hayalı olması gerektiği bütün zamanlarda değerini yitirmeyecek bir değerdir. Bu konuda da kız -erkek ayırt etmeden tüm çocuklarda ahlâk ve hayanın olması için eğitim verilir. Yetim bir kız çocuğu katı bir tutumla değil anlayışla yetiştirildiğinde, Maddi konularda da manevi konularda da kendisine şefkatle davranıldığında, doğru davranışında da yanlış davranışında da şefkatle yaklaşıldığında, yetim kendisini yetiştirenlerin tutarlı ve doğru davranışlarını örnek alacağı için vasi, veli ya da sosyal hizmetler kurumundaki görevlilerin olgun ve tutarlı davranışlarıyla karakterinin şekilleneceği, cezalandırırken onurunu ve kişiliğini zedelemeyecek derecede yanlış davranışı düzeltmeye yönelik, çocuğun anlayabileceği bir ceza aldığı zaman, eğitici rolü olan hikayelerden, hikmet kokan hikayelerden, dini hikayelerden beslenerek büyütüldüğünde çok iyi bir yetişkin olacaktır. İyi bir anne, iyi bir komşu, iyi bir insan olacaktır. Bu sayılanlar erkek çocukları içinde geçerlidir. O vakit onlarda iyi bir insan olacaklardır. Geleceğin güvenli ebeveynleri olacaklardır.¹⁵² Osmanlı Devleti'nin geç dönemlerinde de kız çocuklarının ıslahı için gayret gösterilmiştir. Yetim kızlar sadece korumaya alıp yardım etmekle kalmamış onları kontrol etmiştir. Zira kontrol sağlanmazsa kabul edilemeyecek olayların vuku bulacağı tesbit edilmiştir. Burada disiplin ile birlikte bir eğitim verildiği görülmektedir. Disilin içinde bir hiyerarşi kurulduğu görülür. Islahanelerde çocuklar sabah uyanınca yatağını düzeltirdi, mensubu olduğu didnin gerekli ibadet emirlerini yerine getirirlerdi. Müslüman çocuklar sabah namazı için abdest alır ve namazını eda ederdi. Eğer ibadet ve sorumluluklarını yerine getirmede lakayt davranırsa riyazet cezası alırlardı. Nöbetçi olan her çocuk nöbet sırasında kalkar ıslahaneyi süpürür, testileri su ile doldururlar, mevsim kış ise sobalarını yalarlar eğer görevlerini ihmal ederse ilk kez yaptığında bağışlanır, ikinci kez yaptığında bir gün, üçüncü kez iki gün, dördüncü kez üç günlük riyazet¹⁵³ cezası alırlardı. Yetim kız çocukları, kimsesiz ve fakir kız çocukları devletin

¹⁵⁰ Nurullah Eski, *Hak ve Sorumluluklar Bakımından İslam Hukukunda Yetimler* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), s. 43-47.

¹⁵¹ Nasiruddin Tusî, age, s. 215.

¹⁵² Abdulhalim Oflaz, "Çocuk Eğitimi Terbiyesi'nde Nebvî Metod", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (Nisan 2017), s. 294-303.

¹⁵³ bk. *TDK Güncel Türkçe Sözlük*, "Riyazet", (Erişim Tarihi: 05.07.2025).

himayesinde olmazsa hayat kadını olmak üzere pazarlandıklarında bir gerçektir. Yetim ve fakir, kimsesiz kızların korunma ve eğitimi için açılan kız sanayi mekteplerinde okuma- yazma, meslek, adab-ı muaşeret öğrenmişlerdir, para kazanmışlardır.¹⁵⁴

Tusî, kız çocuklarının okuma yazmasına karşı olumlu bakmamıştır.¹⁵⁵ Ancak bu düşüncesi eleştirilir zira peygamber ilmin her kadın ve erkeğe farz olduğunu zikreder. Aynı görüşte olan Kınalızade Ali Efendi de kız çocuklarının ve kadının eğitimi hakkında sosyal hayattaki konumu hakkında şimdiki dönemden farklı fikirlere sahiptir.¹⁵⁶ Tam tersine kızlar okuma yazma bilmelidir. Gerekli olduğunda gerekli yerlere nasıl yazması gerektiğini, gideceği yere ait yazıları v.s okuyabilmelidir. Tusî'nin yaşadığı dönemde kadın algısı onun fikirlerini etkilemiş olmalıdır. Osmanlı döneminde açılan ilk sanayi mekteplerinde öğrenim görmeye gelen kızların çoğunlu okuma -yazma bilmezlerdi. Önce okuma- yazma öğretilir sonra diğer derslere geçilirdi.¹⁵⁷ Peygamberler bile gönderildiği insanları eğitmek üzere gelmişlerdir. İnsan tabiatı gereği öğretildiğinde öğrenen bir varlıktır. Eğitimse bir medeniyet göstergesidir. Medeni toplumlar eğitilmiş insanların elinden çıkmaz. Ailede çocuğun eğitiminden büyük oranda anne sorumludur. Anne çocuğun ilk öğretmeni ilk şefkatle saranıdır. Eğitilmiş bir annenin yetiştirdiği çocuğun hayatı algılayışı, insanları değerlendirme şekli, değerlere verdiği önem elbette meziyetli olacaktır. Eğitilmiş annelerin yetiştirdiği çocukların oluşturduğu toplumda elbette daha modern ve yaratıcı olacaktır.¹⁵⁸

Tusî, çocuk terbiyesini bu şekilde izah ederken çocukların bu terbiyeye en çok ihtiyacı olan varlıklar değildir. Ataların da dediği gibi ağaç yaş iken eğilir sözü gereği daha kabullenici oldukları için terbiye denen eğitimden geçmelidir, der.¹⁵⁹ Çocuklar toplumsal uyumu çocuk yaşta edinirler. Çocuk yaşta öğrenilenler kalıcı olur. Kişilik gelişimi her ne kadar ömür boyu sürsede temel çocuklukta atılır. Bu yüzden çocuklara ahlâk, terbiye, çalışkanlık bütün erdemler çocuklukta verilmelidir.¹⁶⁰ Yetimler yurdunda çocuklara verilen sorumluluklar onların karakter gelişimi için olumlu etkiler yaratır. Zihinleri çok körpe olduğu için ve masumiyetlerinden

¹⁵⁴ Nurdan Çelik, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yoksul ve Kimsesiz Kız Çocukları Kontrol, Islah ve Terbiye 1850-1920 (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), s. 11, 26, 28-61.*

¹⁵⁵ Nasîruddin Tusî, age, s. 215.

¹⁵⁶ Kemal Göz, "Kınalızade'nin Aile Ahlakına Bakışı", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Haziran 2020), s. 5-6.

¹⁵⁷ Turgut İleri, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Bağlamında Kız Enstitüleri'nin Türk Modernleşmesindeki Yeri ve Önemi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 65 (Kasım 2019), s. 197.

¹⁵⁸ Özgün Bener, "Annelerin Kız Çocukların Eğitimi Konusunda Görüşleri", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 6/2 (2009), s. 48.

¹⁵⁹ Nasîruddin Tusî, age, s. 215.

¹⁶⁰ Mehmet Zeki Aydın, "Ailede Ahlak Eğitimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2003), s. 2.

kaynaklı olarak herşeyi çok iyi şekilde öğrenebilirler. Yetim arzu ettiği ilgiyi gördüğü kimselerin öğrettiğininde özellikle öğrenme gayreti içerisinde olacaktır. Yetimler için bir vasi, bir veli ya da bir Sosyal kurum onu terbiye sınırları içerisinde yetiştirmek için önemlidir. İnsan yaradılışı gereği akıl sahibi bir varlıktır. Haya sahibi olmanın önemini aklıyla ve dinin ilkeleriyle kavrar. İnsanı ahlâki eğitimden yoksun düşünmemek gerekir. Onun için yetim çocuğun ve tüm çocukların eğitiminde ahlâk vazgeçilmezdir. Teknolojinin hayata hakim olması ve dünyanın her yerinden haberdar olmak, insanı her manada etkilemiştir. Büyüğün küçüğe, küçüğün büyüğe davranışı artık istenen şekilde değildir.¹⁶¹ Çocukken verilmesi gerekenler verilmezse devletin bütün emeği boşa gider. Zira yetim topluma faydalı, kendine faydalı olarak yetişmelidir.

¹⁶¹ Mehmet Zeki Aydın, age, s. 21-28.

5. İSLÂM AHLÂK FELSEFESİNİN YETİM VE YETİM HANEYE BAKIŞI VE DARÜLEYTAM

5.1. Yetim Kimdir?

Yetim Arapça'dan geçen bir kelime olup babasız olan, muhtaç olanlara söylenen bir kelimedir. Sözlük anlamı ise yalnız başına kalmak anlamına gelmektedir. Hakikaten de babasını kaybeden bir çocuk yalnız kalmıştır. Onu koruyan kollayan erk olan güç artık onu himaye etmemektedir. Avam ağzında kişinin yaşı farketmeksizin babasını kaybedene yetim denmektedir. Aynı zamanda fıkıh açısından ergenlik çağına girmeden önce babasını yitirmiş çocuklara da yetim dendiği bilinmektedir. Yetim, ergenliğine girmeden kaybettiği babasından dolayı olgunluğunu henüz tamamlayamamıştır. Yani hayatın cahilidir. Eskiler toy gençlere ‘‘cahil’’ kelimesini çokça kullanırdı. Kastattikleri okuma- yazma bilmemeleri değildi. Onlar hayatı tanımayan anlamına cehaletten bahsetmekteydi. İnsan yavrusu doğduğunda onu koruyan kollayan anne-babası onu şefkatle yetiştirirken ona hayatı da öğretir. Karşılaşacağı sıkıntılarda izleyeceği yollarda ona yol gösterirler. Oysa yetim yol gösteren bu rehberden mahrum kalmıştır. İnsanın dışındaki diğer canlı varlıklara anne kaybından dolayı yetim ifadesi kullanılırken insanlar da babasını kaybedenlere yetim denmektedir. Yine insanlarda annesini kaybedene öksüz ifadesi kullanılır. Zira eski Türklere’de anne ‘‘ög’’ anlamına gelmekteydi. Bununla birlikte öksüz ifadesi hem anne hem baba kaybı olursa da insan için kullanılan bir ifadedir. Kısaca babası vefat eden her erkek ve kız çocuğu yetimdir zira bakımını sağlayan babadan mahrum kalmış ve korunmaya muhtaç hale gelmiştir. Öksüz kalan bir çocuğa eskiden baba bakım sağladığı için süt anne tutmaktan bütün diğer ihtiyaçlarına kadar temin ederdi. Baba her ne olursa olsun İslâm’da çocuğun bakımında görevli kılınmıştır.¹⁶² Anneden daha ziyade sorumluluk yüklenmiştir. Günümüz şartlarında anne çocuğun bakımı husun da dışarıda bırakılmamakla birlikte yine çocuğun maddi imkanlarını babanın karşılamasının, maddi ihtiyaçlar için elinden geleni yapmasının çocuk ruhu üzerinde de olumlu etkisi vardır. Çocuğunun bakımını yük sayıp bütün yükü kadının üstüne atan erkekler de vardır. Bir çocuk sadece annesinin, yakınlarının değil bulunduğu ülkenin de en değerli varlığı ve geleceğinin

¹⁶² Cemal Ağırman, ‘‘Fert ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumlulukları’’, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/3 (Haziran 2007), s. 10-12; Abdurrahman Haçkalı, *Yetim Hakkı* (Ankara: Deniz Feneri Yayınları, 2017), s. 11-12; Kadir Canatan, *Yetim Muhammed* (İstanbul: Mana Yayıncılık, 2023), s. 36-40; Necmettin Kartal (ed.), *Yetim* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023), s. 16-20; Abdüsselam Arı, ‘‘Yetim’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Erişim 26 Ağustos 2024; Mehmet Naim Boz, *İslâm Hukuku’nda Yetim Hakları* (Bursa: Emin Yayınları, 2022), s. 25-29.

teminatıdır. En güzel şekilde yetişmeli şartlar ne olursa olsun değerli oldukları yetim çocuklara hissettirilmemelidir.

5.1.1. Peygamberin Yetimliği

İslâm Peygamberi Hz. Muhammed (sav), henüz doğmadan yetim kalmış, altı yaşındayken de Ebva denilen yerde annesini kaybetmiştir. Sekiz yaşına kadar dedesi Abdulmuttalip ile kaldı. O da vefat edince evleninceye kadar amcası Ebu Talip'in yanın da kaldı. Yani sırasıyla bu insanlar onun bakımını üstlendi. Daha sonraları ise amcası Ebu Talip ve eşi Hz. Hatice (ra) daima onun destekçisi olmuş, maddi ve manevi destekçisi olmuştur. Kimsesizliğine kimse oldular. Ondandır ki eşini ve amcasını kaybettiği yıla hüzün yılı denmiştir. Allahu Teala, peygamberimize teselli vermek için ona verdiği nimetleri hatırlatır. İlerleyen yıllarda daha güzel günlerin geleceğini ona muştular. Kur'an'da bunu anlatırken İslâm'dan önce de Allah'ın ona yardımıyla onun yanlış yola tevessül etmediğini hatırlatır. Allah peygambere doğru yolu da doğru yola nasıl gideceğini de tarif eder. Asil ve köklü bir aileden geldiği halde ömrünün bir döneminde fakirlik çekmiş, korunmaya muhtaç bir çocuk olmuştur. Hz. Hatice ile evlenince de eşinin malını yönetmiş yoksulluktan kurtulmuş ancak mütevazı yaşantıyı tercih etmiştir. Cahiliye döneminde yetimlerin, öksüzlerin, kimsesizlerin hakkına kimse riayet etmezdi. Hatta onların mallarına el koyup onlara zulmederlerdi. Kur'an'da, peygamberin şahsında insanlara, yetimi incitmemeleri ve onları korumaları tavsiye edilir. Buradaki uyarılar peygamberin herhangi bir davranışına mukabil yapılmış değildir zaten onun ahlâkının güzelliği hayatı incelendiğinde göze çarpmaktadır. Mekke'de inen bu ayetler vahyin bir süre kesintiye uğraması münasebetiyle müşriklerin peygamberimiz hakkında incitici ve alaycı konuşmaları, Rabbi Muhammedi terketti veya amcası Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemil'in dediği gibi Şeytan'ı Muhammed'i terketti şeklindeki ifadeleri karşısında Allah tarafından ona moral olsun diye gönderilir. Tabi ayette ona verilen nimetler de zikredilerek Rabbinin kendisini terketmediği de hatırlatılarak güçlü bir psikolojik destek sağlanmıştır.¹⁶³

Hicretin ilk doğan yavrusu olan Esmâ binti Ebu Bekir'in oğlu, Peygamber'in (sav) kucağına verildiğinde adı Abdullah olsun demiştir. Bu olay Hz. Muhammed'in hiç görmediği babasına olan özlemini göstermesi açısından oldukça manidardır. Çocukluğunda Mekke sokakaların da ya da süt annesinin yanında oynarken çocukların eve dönen babalarına koşmaları elbette onun çocuk zihninde derin izler bırakmış olmalıdır. Her ne kadar babasını görmediyse

¹⁶³ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), c. 1, s. 151.; Abdurrahman Haçkalı, *age*, s. 16.; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2004), s. 83.

de bir çocuğun hayatında baba ne demek bunun anlamını kavramış olmalı ki bu yavruya babasının adını vermek dilemişti.¹⁶⁴ Annesi ve babası meke sokakalarında oynayan iki oyun arkadaşı iken daha sonra evlendiler. Abdullah ticaret için bir aylık evli iken yola düşmüştü. Ancak geri dönmek nasip olmadı. Amine yetinine hamileydi. Dünyayı bir yetim kurtaracaktı. Karanlığa ve zulmete bir yetim bir öksüz son verecekti. Ondandır ki yetimler peygamber emenetidir. Aynı kaderin yoldaşdırlar. Hepsi de geleceğin büyüğüdür.¹⁶⁵

5.1.2. Yetim Hakları

Kur'an'da yetimle ilgili ayetler incelendiğinde onlarla olan münasebet; yetimin sosyal haklarını müdafaa, yetime nasıl bir davranış sergilenmesi gerektiği, yetimin malı ile ilgili nasıl bir yol takip edilmesi gerektiği şeklinde sıralamaya konulabilir. Peygamberimiz savaş sonrası elde edilen ganimetlerden yetimlere pay ayırmıştır. Kur'an'da bazı ayetlerde de yetimin ganimet mallarında payı olduğu zikredilir.

Kendisi de yetim olan peygamberimiz yetimin halini en iyi anlayanlardandı. Cahiliye döneminde yetimlerde zayıf oldukları, kimseleri olmadığı için itilen ve kakılanlar arasındaydı. Yetim bir kız güzelse malına yakını olan el kor, mehir vermeden onu nikahlar ya da evlenmez ve kimseylede evlenmelerine izin vermezdi. Yetimlere kimsesizliği hissettirilmeden alıp barındırmak, bakmak gerekir. Peygamberimiz de Enes bin Malik'i yanına alıp korumuştur. Allah'ın rızasını gözeterek bir yetimi doyurmanın ahirette başa gelecek her sıkıntıdan kurtulma yolunda bir anahtar olduğu görülür. Yetim bir peygamberin ümmeti olarak gördüğümüz her yetimde yetim peygamber Hz. Muhammed'i görüp içten bir samimiyet ve gönülden bir davranışla yetime iyi davranılması gerekir. Şehid olanların geride bıraktığı yetime de ayrı bir ehemmiyet vardır. Canını Allah yolunda feda eden şehidin geride bıraktıkları gerek devlet gerekse toplumun her ferdi için ihtimam gösterilmelidir. Şehidin emanetine olması gerektiği gibi sahip çıkılmalıdır. Yetimin malı yine o yetimin yetiştirilmesinde, eğitiminde, sağlığında kısaca onun ihtiyaçları için harcanmalıdır. Adaletli olabilirse vasi olan kişi aile ihtiyacında karşılamak için harcayabilir. Yani yetimin hakkına tecavüz etmemek kaydıyla aile ihtiyacı için harcamada bulunabilir. Yetimin malından gelen gelir bu harcamalardan sonra kalan miktarı varsa o da yetim olan kişinin maqlına aktarılır. Yetim malı hakkında haksızlık ya da yolsuzluk olması ihtimaline karşı bu malın tasarrufunna sınırlandırmalar koyulur. Yetime veli olan kişi yetimin malı hakkında onu zarara uğratacak hiçbir fiilde bulunamaz. Bir yetim reşit oluncaya

¹⁶⁴ Ömer Döngeloğlu, *Peygamberimizin İzinde* (İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2008), s. 152.

¹⁶⁵ Hacer Hicran Göze, *O Bir Yetim idi* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1991), s. 5-11.

kadar yani akıllı ve malını düzgünce kullanabilecek olgunluğa erişme zamanı gelinceye kadar ona veli olan onun malını korur ergenlik çağı yani evlenme çağı gelince ona malını verir.¹⁶⁶

5.1.3. Osmanlı'da Yetimler için Kurulan Sosyal Politika Kurumları

Osmanlı'nın son dönemlerinde her kurumda bir sıkıntı baş göstermişti. Sürekli yönetime dış güçlerin el atması işleri içinden çıkılmaz bir duruma sürüklüyordu. Bu dönemde savaşlar, göçler, ekonomik sebepler ve daha başka sebepler yüzünden kimsesizlerin de devlete en çok ihtiyacı olduğu zamanlardı.

30 Mart 1863 yılında kurulup Darüşşafaka adını 8 Haziran 1873'te almıştır. Yoksul, yetim, kimsesiz kalmış müslümanların çocuklarına sahip çıkmak , onların eğitimleriyle ilgilenmek, yaşadıkları travma sonrası psikolojik sorunlarına çare olmak gibi maksatlarla kurulmuş sonraları diğer illerde açılarak bütün yetim çocuklara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Dersaadette resmen 14 Nisan 1877'de kurulmuştur. Sadece savaşta yaralananlara değil aynı zamanda mültecilere, öksüz ve yetimlere de yardım eder.

Darülaceze ise II. Abdülhamit'in 2 Şubat 1896 yılında açılma sebeplerinden biri de dilencilik yaparak geçinen kimsesiz çocukları bu durumdan kurtarmak onları eğitmek, meslek sahibi yapmak ve tekrar sosyal hayata karışmalarını sağlamaktır. Darülacezelerde alt birimler kurulmuştur.

- Yedi yaşından ufak olan çocuklara süt emzirmek maksadıyla Irzhane (emzirme evleri) adıyla kurulan bir darülaceze birimidir.
- Yine darülaceze birimlerinden olan Sıbyan Mektepleri kurulur ki yedi yaşını dolduran çocuklar burada eğitimlerini alırlar yeteneği olanlara meslek edindirme yönünde eğitim verilir.
- Yine bir darülaceze birimi olan Yetimhaneler kurulur ki burada da yedi yaşından büyük çocuklar kalırdı.

Darülhayr-ı Âli ise II. Abdülhamit zamanında 19 Ağustos 1903'te açılır. Ortaokul, ilkokul ve öncesi çocuklara hizmet verme noktasında yetersizlik baş gösterince yeni bir kuruma ihtiyaç hasıl olur o zaman bu yetersizliği tamamlamak ve kimsesi olmayan ve yetim olan çocuklara yardım amacıyla kurulur.

¹⁶⁶ Vecdi Akyüz, *İslam'da Yetim Hakları ve Sorumluluklarımız* (İstanbul: İnsani Yardım Vakfı, 2011), s. 7-29.; Abdurrahman Haçkalı, age, s. 16-25.

Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1917'de Dersaadette Darüleytamlar'ın yetersiz kaldığı yerleri tamam etmek için kurulur. Trablusgarp, Balkan, I. Dünya Savaşları sonrası ortaya çıkan yokluk, sefillik ortaya çıkar. Yetimler, dullar, kimsesizlere yardım amacıyla faaliyete geçer.

Kimsesiz çocuklar başta olmak üzere çocukların eğitim ve sağlığı için kurulan kurumlardan diğerleri de şu şekilde sıramak mümkündür: İbtidaî Mektepleri ve Sıbyan Mektepleri, İdadi ve Rüşdiye Mektepleri, Galatasaray Sultanîsi (Mekteb-i Sultanî), Sanayi Mektepleri, Islahhaneler, Hamidiye Ticaret Mektebi Âlisi, Çırak Mektepleri, Darümuallimat, Darülfünûnlar, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti, Aşâir ve Muhâcirîn Müdüriyyet-i Umûmiyyesi, Hamidiye Etfal Hastanesi, Aşiret Mektebi, İstanbul'daki Gayrimüslim Yetimhaneleri, Kadın cemiyet-i Hayriyeleri ve Darüleytamlar, Rus Yetimhaneleri, Yahudi Yetimhaneleri, Rum Yetimhaneleri, Ermeni Yetimhaneleri.

5.2. Darüleytam

İslâm'da yetim çok önemlidir. Kur'an'dan birçok ayette ve peygamberin hadislerinde yetimin hakkından bahsedilmiştir. Yetimin vasisi için yetimin malını onun hayrına olacak şekilde idare etmek gerektiğini aksi taktirde bunun Allah katında cezasının olacağını belirtir. İslâm'da varolan sadaka, zekât, hibe, sadaka-i cariye, karz-ı hasen, fitre, i'sar gibi hayırları işleyip sevaba girme düşüncesi sosyal yaşantıyı şekillendirmiştir. İnsanlar ölümünden sonra amel defterinin kapanmaması için sadaka-i cariye olarak yetimlerin bakıldığı darüleytamlar yaptırarak rıza-i ilâhiyi kazanmayı hedeflemişlerdir.

Osmanlı yetim mallarının korunması içinde özellikle de son zamanlarına tekabül eden 1851 yılların da Emval-i Eytam Nizamnamesinin kurulması için gerekli görülen Emval-i Eytam Nezareti açılacaktır. Eytam bankaları, Eytam emlakları, Evkaf bankaları yapılan önemli çalışmalardır. Bu banka aracılığıyla yetim için gelen para vakıfları önemli işlerde bulunmuşlardır. 3 Ekim 1874 yılında Eramil-i İlmiye Sandığı diye adlandırılan ve ölen ilim erbabının geride bıraktığı dul ve yetimlerine bırakacağı meblağın olduğu bir sandık ve Emval-i Eytam İdare Meclisinin oluşumunu, görevlerini düzenleyen bir nizamname çıkarılmıştır. Eytam nezaretlerinde yetimin malını hem koruyor hem de onun hayrına olacak şekilde, rüştüne erip yetime teslim edilinceye kadar, değerlendiriliyordu.

Emlak ve Eytam Bankaları da Cumhuriyet döneminde 1946'da Türkiye Emlak ve Kredi Bankasına dönüşmüş. 1988'de Türkiye Emlak Bankasına dönüşmüş, 1992'de başka bir banka ile birleşmiş 2000 yılına kadar böyle devam etmiş, 2001 yılında yapılan bir kanunla tasviye edilip Ziraat Bankasına devredilmiştir.

Şehit çocukları içinde bazı mallarda vergilendirmeye gidilerek Darüleytamlar için gelir elde edilmiş ve yapılan icraatlar bu gelirlerin düzenlenmesiyle görünür kılınmıştır. Gelir sağlanan bu kaynaklar; posta, tütün, telgraf ve alkollü içeceklerdir. Bunlardan vergi alınarak direk bankaya yatırılmıştır. Her vileyette Darüleytam kurulmuştur.

Darüleytamlar'da çalışmaları olan Ahmet Şükrü Bey bir öğretmendir. Bir dönem görevini icra edip sonra istifa eder sonra memleketin değişik yerlerinde başka görevler icra eder. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucularından biridir. 1926 yılında Atatürk'e suikastten yargılanıp idam edilmiştir. Ali Şükrü Bey II. Abdülhamit döneminde de Darüleytamlarla ilgili çalışmalarda bulunmuştur.

Osmanlı son dönemlerinde girdiği savaşlardan sonra şehit olan askerinin geride bıraktığı dul ve yetimlerine sahip çıkılması gerekiyordu. Bu çocukların her ihtiyacının karşılanması, sosyalleşmesi, topluma kazandırılması için Darüleytamlar açıldı. Darüleytamın kurulmasını sağlayan ilk etken,

- Yabancı devletlere uygulanan kapitülasyonlar kaldırılınca (1911), İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya, Rusya Osmanlı topraklarında 100 den fazla yetimhane kurup Osmanlı'nın tebasının evladını da buralar da barındırır. Ancak savaşlar çıkınca yaptıkları yetimhaneleri kapatırlar o zaman ortada kalan bu çocuklar Darüleytamlarda koruma altına alınır.
- İkinci etken ülkedeki yetim çocukları korumak için açılan bazı müesseseler daha ziyade eğitim amaçlı oldukları için görevini tam icra edemediği ya da yetemediği söylenmiştir.
- Üçüncü etken ise varolan bazı yetimhanelerin farklı amaçlar için kurulmuş olduğudur.
- Diğer bir etken ve en önemli etken ise Balkan Savaşları ve I. Dünya savaşları sonrasında ölenlerin geride bıraktığı kimsesiz kalan bu çocukların eğitim, bakım, yaşesinin teminidir.

Darüleytamlarda yetişecek çocukların eğitimi için '*Darüleytamlar için Muvakkat Talimatname*' diye bir talimatname düzenlenerek bu müesseselerin neden açıldığı ve bu çocukların din ve vatan sevgisi ile birlikte en iyi şekilde eğitilmesi için alacakları eğitim programları hazırlanır. Resmi olarak ilk defa 25 Kasım 1914'te Darüleytam adıyla açılır.

5.2.1. Darüleytamlara Kimler Girebilir

- Savaşta şehit düşenlerin çocukları,
- Savaş sonrası sakat kalan gazi çocukları,
- Ebeveynlerini yitirmiş çocuklar,
- Annesi var ama annesini ve çocuğunu koruyacak kimsenin olmayışı babanında askerde oluşu sebebiyle ortada kalan çocuklar,
- Ebeveynlerinden biri hayatta ama bakacak durumda olmayacak şekilde akli veya bedeni rahatsızlığının olması yahut fakir olması sebebiyle ortada kalan çocuklar.

1917 yılında bütçe için hazırlanan raporda darüleytamlara alınan çocuklar 4 guruba ayrılır:

- Savaşta şehit olanların çocukları ki hizmet noktasında öncelik bu çocuklara tanınmıştır,
- Savaş başta olmak üzere fakirlik, hastalık, kimsesizlik nedeniyle korumasız kalan çocuklar,
- Hayatta olan ebeveynleri olsada sakat veya hasta olması sebebiyle bakılamayan ve ortada kalan çocuklar,
- Sokakta kalan, engelli olan, hasta olan çocuklar.

Darüleytamlara ilk defa alınacak çocukların 7 yaşından küçük ve 17 yaşından büyük olmaması ve yine 13 yaşını doldurmuş olan erkek çocuklarının uygun görülen bir müesseseye gönderilmesi şartı talimatnamede yer alır. Daha sonra yaşla ilgili düzenlemelere gidilmiş ve kabul edilecek çocukların yaş aralığının kız ve erkek çocuk için 2 yaşından 7 yaşına kadar olacağı ve 17 yaşına kadar yetim bütün kız çocuklarının alınabileceği ifade edilir.

Darüleytamlara alınan çocukların sadece şehitlerin çocuklarından müteşekkil olması gerektiğini savunanlar diğer sebeplerle yetim kalan çocukların alınması sebebiyle bütçenin de yetmediğini ve durumun suistimal edildiğini söylemişlerdir. Bu çocuklardan şehitlerin çocuklarının ayrı bir sınıfta toplanması diğerlerinin ayrı bir sınıfta toplanması gerektiğini belirtenlerde olmuştur.

Buralara gelen çocuklar öğrenim hayatını tamamlamadığı sürece dışarı salıverilmezler. Ebeveynlerinin isteği doğrultusunda ayrılacakları ifade edilir. Babası savaşta olanların

annesi çocuğun çıkarılmasını talep etse dahi çocuğun buradaki bakım ve eğitiminin devam edeceği annenin bu teklifinin kabul edilmeyeceği belirtilir.

1923-1924 yıllarında icraatta olan 18 tane darüleytam olduğu ve bunların 4.376 erkek öğrencisi, 1.061 kız öğrencisi olarak toplam 5.437 öğrencisinin olduğu tespit edilmiştir. Her sene Darüleytamlar için bütçeden belli bir miktar ayrılmıştır. Bu miktar çocukların her türlü ihtiyacı için gider olarak harcanmıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁷ İzzettin As, *Darüleytam* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022), s. 67-239.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yetimler bütün toplumlar da üzerine önemle eğinilmesi gereken insanlardır. Vicdani değerlerini yitirmeyen, fitratı bozulmayan her insan kimsesiz ve korunmaya muhtaç olan bu çocuklara zarar veremez. Bilakis elinden gelen yardımı yapmak ister.

Yetim çocuklar bu günün çocuğu ama yarının yetişkini olacaklardır. Bütün toplumlar yaşadıkları coğrafyanın ve o coğrafyadaki insanların emniyetli olmalarını isterler. Yetimlerin yetiştirilmesiyle görevlendirilen yetkililer ve devlet yetimin hakkını en ince ayrıntılarına kadar düşünmelidir. Eğitiminden sağlığına, sevgi ihtiyacından sosyalleşebilmesine kadar her şeyiyle ilgilenmelidir. Her ne yapılsa yapılsın öz anne ve öz babanın olmaması onları elbette etkileyecektir. Ne kadar iyi davranılsa da yetimler kendi gerçeklerinin daima farkında olacaklardır. Bunun dışında yetimlerle ilgilenen birçok insan elinden geldiğince iyi davranma eğiliminde olsada kendi çocuğunu yetiştirmekte zorlanırken yetimlere karşı öz ebeveyn gibi olamayacaklardır. Bu gibi durumlar bu çocukların daima bir yanını yıkık bırakacaktır. İslâm insana çok değer verir. Allah ayetlerde de görüldüğü gibi insanı muhatap alır. İnsan en kıymetli yaratılan varlık olarak incitilmemeli, mahzun bırakılmamalıdır. Hele hele yetişkinlerin himayesine muhtaç olan çocukların kimsesizliği bambaşka bir durumdur. İnsan için ekstra bir fedakarlık isteyen bu iyilik elbette Allah katında boş çevrilmeyecektir. En kıymetliye kıymet vermek, onu kıymetli kılana da değer vermek demek olacaktır. Hayatın anlamını anlayan insanların yapabileceği erdemli bir davranıştır himayeye ihtiyacı olan insanları korumak ve onları zulme terketmemek.

Bir toplumda yetimler itilip kakılıyorsa orada merhamet hâkim değildir. O topluluk yakın zamanda kendi eliyle sonunu hazırlamıştır. Hem de bir zamanlar hor ve hâkir gördüğü çocukların eliyle. Hor ve hakir gördüğü mazlumların bedduasıyla. Yaradılış gayesini unutmadan yaratılmışı yaradandan ötürü sevip en kıymetli varlık olan insana değer vermeli ve yetimede aynı önem gösterilmelidir. Hem onlar için hem de onları himaye edenler için bu gereklidir.

KAYNAKÇA

- Ağırman, C. (2007). Fert ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumlulukları. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7(3), 9-30.
- Akgün, M. (2014). *Materyalizmin Türkiye'ye Girişi*. Vural, M. (ed.). Ankara: Elis Yayınları.
- Akyüz, V. (2011). *İslam'da yetim*. Mavi Ofset, Türkiye.
- Algül, H. (2016). *Hız Muhammed*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Türkiye.
- Altıntaş, A. (2022). İbn Sînâ'nın Kısa Hayat Hikayesi ve Hıfzı Sıhhat (Sağlığı Korumak). *Anadolu Tıbbi Dergisi* 1(1), 1-15.
- Arı, A. (2013). Yetim. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 43, s. 501-503.
- As, İ. (2022). *Darüleytam*. Nobel Yayıncılık, Türkiye.
- Avcı, C. & İdris, M. (2018). *Hız Muhammed'in Hayatı*. Erbaş, A.& Özkan, Z. Ulviye (ed.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ay, M. (2008). Şefkat peygamberi hız. muhammed. Demirci, M. (ed.), BeyzaKitap, İstanbul.
- Aydeniz, N. (2020). Dini danışman ve manevi rehber olarak imamların mahalle yaşamına sağlayabileceği katkı üzerine. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 1-34.
- Aydeniz, N. (2020). Öğretmen- öğrenci ilişkisi açısından ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersi. *Edebali İslamiyat Dergisi*, 4 (1), 209-237.
- Aydın, M. Ş. (2018). *Eğitim Ahlakı*. Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye.
- Aydın, M. Z. (2003). Ailede ahlak eğitimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 125-158.
- Ayral, M. Ş. (2007). Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı. *Konya: Selçuk Üniversitesi*, Konya.
- Baş, M. (2017). Güven Toplumu Oluşturmanın Temel İlkeleri (Samimiyet, Kardeşlik, Adalet ve Müsavat). *Edebali İslamiyat Dergisi*, 1 (1), 133-147.
- Baş, M. (2020). (Demir çember/sessiz flüt) Filminin içerdiği dini, kültürel ve mitolojik unsurlar açısından değerlendirilmesi. *Edebali İslamiyat Dergisi*, 4 (1), 191-207.
- Begoviç, A. (2018). *Doğu batı arasında islâm*. (Çev. S. Şaban). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Bener, Ö. (2009). Annelerin kız çocukların eğitimi konusunda görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (2), 44-59.
- Bilgin, B. (2003). *İslâm ve çocuk*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Türkiye.
- Bilgin, M. (2006). *Örnek ve önder insan hız. muhammed*. Rağbet Yayınları, Türkiye.
- Bilmen, Ö. (2007). *Önderimiz hız. muhammed*. (Çev. E. Subaşı). İstanbul: Mavi Lale Kitabevi.
- Boz, M. (2020). Kur'an ve hadis ekseninde yetime bakış. *Dini Araştırmalar*, 23 (57), 233-250.
- Boz, M. (2021). İslâm hukuku açısından yetimlere yönelik çağdaş tehditlerin analizi. *Edebali İslamiyat Dergisi*, 5 (2), 33-52.
- Boz, M. (2022). *İslâm Hukuku'nda Yetim Hakları*. Emin Yayınları, Türkiye.
- Can, A. (2023). Kur'an'a Göre Yetimlerin Himayesi. *Diyanet İlmi Dergi* 52 (3), 29-163.
- Canatan, K. (2023). *Yetim muhammed*. Mana Yayıncılık, Türkiye.
- Cengiz, G. (2020). 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Çocuk Beslenmesinde Yaygın Bir Gelenek: Sütannelik yada Sütinelik. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (37), 1-25.
- Cevdet Paşa, A. (2009). *Hâtemü'l-enbiya hız. muhammed*. (Haz. M. Kasadar). İstanbul: Ravza Yayınları.
- Çakır, R. (2020). Ebeveynlerin Harçlık Yönetimindeki Tutumlarının İncelenmesi. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken* 12 (1), 223-248.

- Çelik, N. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yoksul ve Kimsesiz Kız Çocukları Kontrol, Islah ve Terbiye 1850-1920*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çelik, S.B. (2024). Çocuğun beslenme alışkanlığı kazanmasında okul öncesi eğitim kurumlarının önemi. *The Journal of Social Sciences*, (48), 344-354.
- Çelik, Y. (2016). Asr-ı saâdet'te kimsesiz çocuklara yönelik sosyal hizmetler. *İstem* (28), 369-388.
- Çetin, A. (2007). *Örneklerle peygamberimiz*. Ensar Neşriyat, Türkiye.
- Çöm, E. (2007). *16. Yüzyıl ahlâkî mesnevîleri ve şemseddin-i sivâsî'nin ibret-nümâ adlı mesnevîsi*. (Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dever, A. & İslam, A. (2015). Tarihsel süreç içerisinde türk kültüründe spor algısı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4 (5), 46-61.
- Diler, R. (2020). Izutsu'nun Kur'ândaki Ahlâki Kavramlara İlişkin Görüşlerinin Din Eğitimi Açısından Analizi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (1), 207-244.
- Dinçer, Ç. & Demiriz, S.& Ergül, A. (2017). *Okul Öncesi Dönem Çocukları (36-72 Ay) için Özbakım Becerileri Ölçeği- Öğretmen Formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması''*. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 45 (45), 59-78.
- Döngeloğlu, Ö. (2008). *Peygamberimizin İzinde*. Mavi Yayıncılık, Türkiye.
- Egemen, A. & Yılmaz, Ö.& Akil İ. (2004). Oyun, oyuncak ve çocuk. *Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 5 (2), 39-42.
- El-Belhî, Ebu Zeyd A. (2023). *Beden ve ruh sağlığı*. (Çev. M. Uysal). İstanbul: Endülüs Kitap.
- Ergin, D. (2018). *Kur'an-ı kerim'de ve Hz. peygamberin sünnetinde yetimler*. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi, Karabük Üniversitesi, Karabük. Türkiye, 224-236.
- Erzurum'lu, İ. H. (2011). *Mârifetnâme*. Sad. Durali Yılmaz- Hüsnü Kılıç. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2011.
- Eski, N. (2007). *Hak ve sorumluluklar bakımından islam hukukunda yetimler*. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gazalî, M. (2004). *Fıkhu's Sîre*. (Çev. R. Tosun). İstanbul: Risale Yayınları.
- Genç, N. (2016). *Yalnızlık*. Dergah Yayınları, İstanbul, Türkiye.
- Göz, K. & Mutluel, O. (2019). *Felsefeye Giriş*. Gümüşev Yayıncılık, İstanbul, Türkiye.
- Göz, K. (2014). Denizlili Mehmet Fevzi Efendi'nin 'Hadâik-i Hamîdiyye Nâm Ahlâk Risalesi' Çerçevesinde Ahlâkî Erdemler. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9 (2), 713-725.
- Göz, K. (2014). Toplumsal Değerler Bağlamında Yaşama Hürriyeti. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1), 85-101.
- Göz, K. (2016). Birlikte Yaşama Kültürü Açısından Hıfı'l-Fudûl. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (10), 111-127.
- Göz, K. (2016). *İslâm Felsefesinde Ahlâkın Temel Paradigmaları*. Fecr Yayınları, Ankara, Türkiye.
- Göz, K. (2020). *Erdemli Ol*. Fecr Yayınları, Ankara, Türkiye.
- Göz, K. (2020). Kınalızade'nin Aile Ahlakına Bakışı. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7(1), 1-25.
- Göz, K. Ana Çizgileriyle Kırgız Edebiyatı ve Yeniden Okuma Denemesi.
- Göze, H. (1991). *O Bir Yetim idi*. Boğaziçi Yayınları, İstanbul, Türkiye.
- Gül, Y. (2020). Eski Türk Kültüründe Terbiye Kavramı ve Terbiye Yöntemleri. *EKEV Akademi Dergisi* (82), 531-546.

- Güvendi, B. & Demir, GT. & Keskin, B. (2019). Ortaokul Öğrencilerinde Dijital Oyun Bağımlılığı ve Saldırganlık. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 11 (18), 1194-1217.
- Haçkalı, A. (2017). *Yetim Hakkı*. Deniz Feneri Yayınları, Ankara, Türkiye.
- Hamidullah, M. (2004). *İslâm Peygamberi*. (Çev. M. Yazgan). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Home Haberler, *Yemek Yerken Su İçme Alışkanlığı Zararlı mı?*. Erişim: Ağustos 2024. <https://www.rahmionur.com/yemek-yerken-su-icmek-zararli-mi/>
- İbn Haldun. (2021). *Mukaddime*. (Haz. S.Uludağ). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İleri, T. (2019). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Bağlamında Kız Enstitüleri'nin Türk Modernleşmesindeki Yeri ve Önemi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* (65), 193-226.
- İz, M. & Paşa, A. Cevdet. (2003). *Peygamber Efendimiz*. (Nşr. M. Düздаğ). İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karabulut, R. & Göz, K. (2024). Medinetü'l-Fâzıla Ekseninde Devlet Utopia Toplum Tasarısı. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1), 405-429.
- Karahan Y.S. & Gökmen Ö.H. Okul Çağı Çocuklarda Şekerli İçecek Tüketimi ile Obezite Riski Arasındaki İlişki. *Beslenme ve Diyet Dergisi* 44 (1), 3-9.
- Karaman, H. & Çağrı, M. & Dönmez, İ. & Gümüş S. (2007). Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kartal, N. (2023). (ed.). *Yetim*. Ankara: İlâhiyât Yayınları.
- Kaya, S. & Uludağ, B. (2024). Okul Öncesi Dönemde Obezitenin Eğitim Üzerine Etkisi. *Social Science Development Journal* 9 (45), 85-94.
- Keskin, Y. (2011). Hz. Peygamber (s.a.v) Döneminde Saç Bakımı. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (26), 7-21.
- Keskioglu, O. (2006). *Siyer-i nebî*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, Türkiye.
- Kur'an Yolu. Erişim: 30 Ağustos 2024. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/18-kehf-suresi>
- Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli. Haz. H. Karaman & A. Özek & İ. Dönmez & M. Çağrı & S. Gümüş & A. Turgut. (2014). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kütük, A. (2017). İslam Türk Devlet ve Toplum Geleneğinde Yüzük ve Hukuki Mahiyeti. *Türkiyat Mecmuası* 27 (2), 195-206.
- Lings, M. (2007). *Hz. Muhammed'in Hayatı*. (Çev. N. Şişman). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mardin, Ş. (2013). *Türkiye'de Din ve Siyaset*. İletişim Yayınları, İstanbul, Türkiye.
- Mazhar, M. (2017). *İslam Ahlakı*. Ensar Neşriyat, İstanbul, Türkiye.
- Mısır, M. (2015). *İslam Ahlakı*. Ötüken Neşriyat, İstanbul, Türkiye.
- Mutlu, İ. (2022). İslam Ahlakında Merhamet ve Şefkat. *Uluslararası İslam ve İnsan Hakları Dergisi*, 9 (3), 237-260.
- Nedim, A. (2010). *Fütüvvetname*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, Türkiye.
- Nevevi. M. (2003). *Riyaz'üs Sâlihîn Tercümesi*. (Çev. S. Güllü). 3 Cilt. İstanbul: Dergâh Ofset.
- Özdemir, A. (2020). Yetim Hakları ve Korunma Yolları. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 45-69.
- Öztürk, M. (2015). *İslam Ahlakı ve Terbiye*. Ensar Neşriyat, İstanbul, Türkiye.
- Paker, Y. (2011). *Ahlak Felsefesi*. Ankara: İmge Kitabevi, Ankara, Türkiye.
- Rashid, A. (2018). *The Role of Orphan Care in Islamic Civilization*. Lahore: Islamic Publications.
- Safa, Z. (2009). *İslam Ahlakı ve Terbiye*. Akçağ Yayınları, İstanbul, Türkiye.
- Safi, L. (1996). *The Qur'anic Foundations and Structure of Muslim Society*. Islamabad: Islamic Research Institute.
- Sağlam, H.T. (2020). Osmanlı'da Kimsesiz ve Yoksul Çocuklara Anne Şefkati: Irzahane. *History Studies*, 12 (6), 3127-3146.

- Sarı, H. (2018). Kimsesiz Çocukların Eğitiminde Manevi Destek Yöntemleri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5 (2), 56-73.
- Sayın, K. (2012). *Fütüvvetnameler*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul, Türkiye.
- Sayın, K. (2016). Fütüvvetnameler Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, (24), 207-230.
- Seçme Hadisler*. (12. bs.). (2000) Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Sezgin, F. (2015). *İslam Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, İstanbul, Türkiye.
- Soysal, M. (2017). *Yetimler ve Toplum*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, Türkiye.
- Şen, S. (2021). Hz. Peygamber'in Yetimlere Yaklaşımı. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (1), 87-102.
- Tarı, İ. (2012). İslam'da Ahlak Eğitimi. İnsan Yayınları, İstanbul, Türkiye.
- Tekin, S. (2018). Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Azınlıkların Yetimlerle İlgili Çalışmalarından Bazı Örnekler Ve Devletin Bu Konuya Yaklaşımı. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 33 (1), 183-203.
- Tusî, N. (2021). *Ahlâk-ı Nâsirî*. (Çev. A. Gafarov & Z. Şükürov). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Yücel, İ. (2006). *Peygamberimizin Hayatı*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, Türkiye.